

Sterrenstelsels

prof.dr. Paul Groot
Afdeling Sterrenkunde, IMAPP
Radboud Universiteit Nijmegen

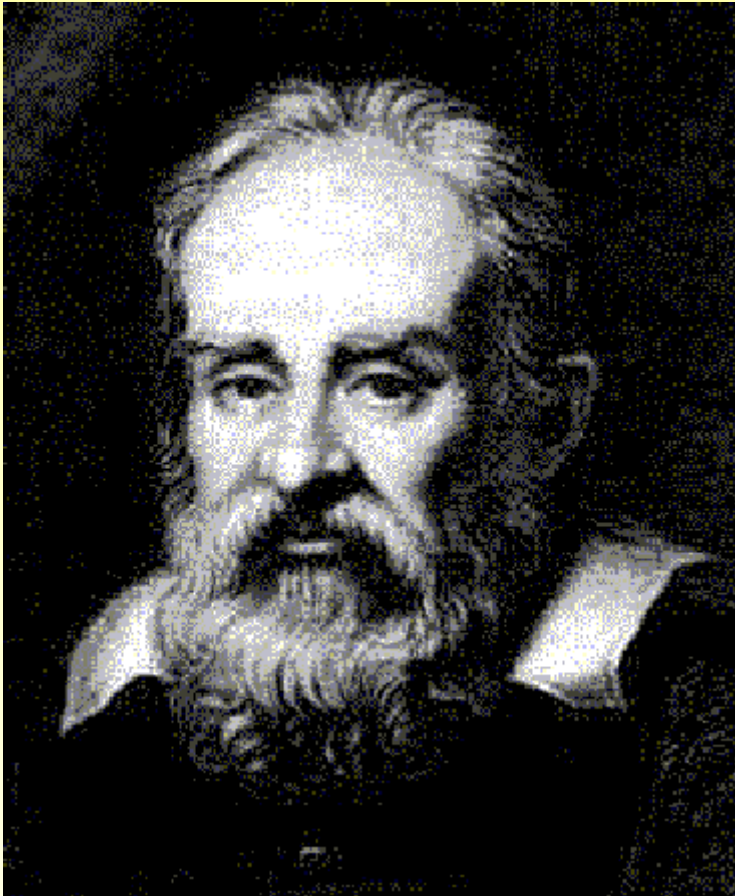
Sterrenstelsels

- Uur 1: Ons Melkwegstelsel
  - Uur 2: Andere sterrenstelsels
-

De Melkweg

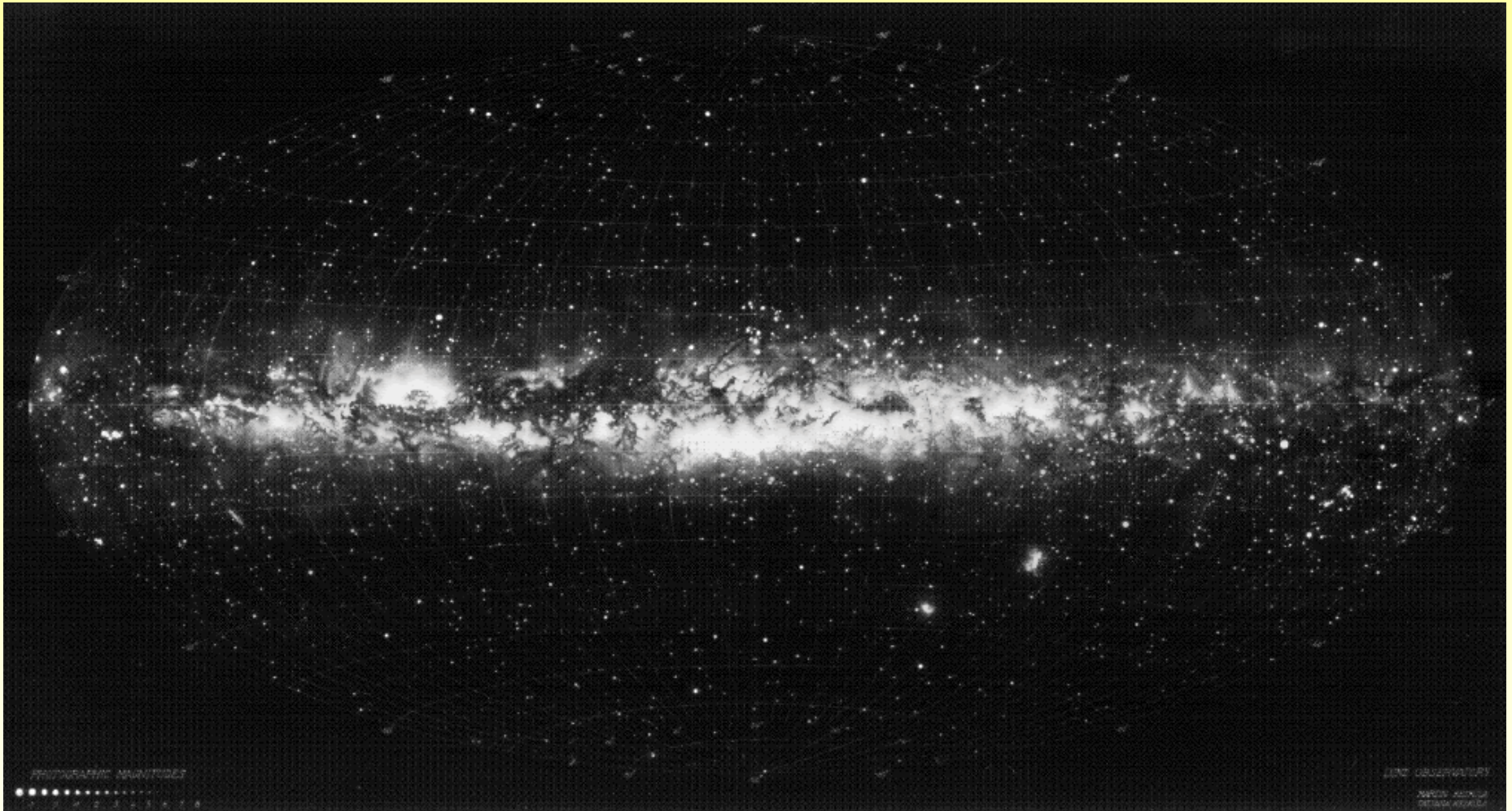

Galileo: Melkweg bestaat uit duizenden sterren

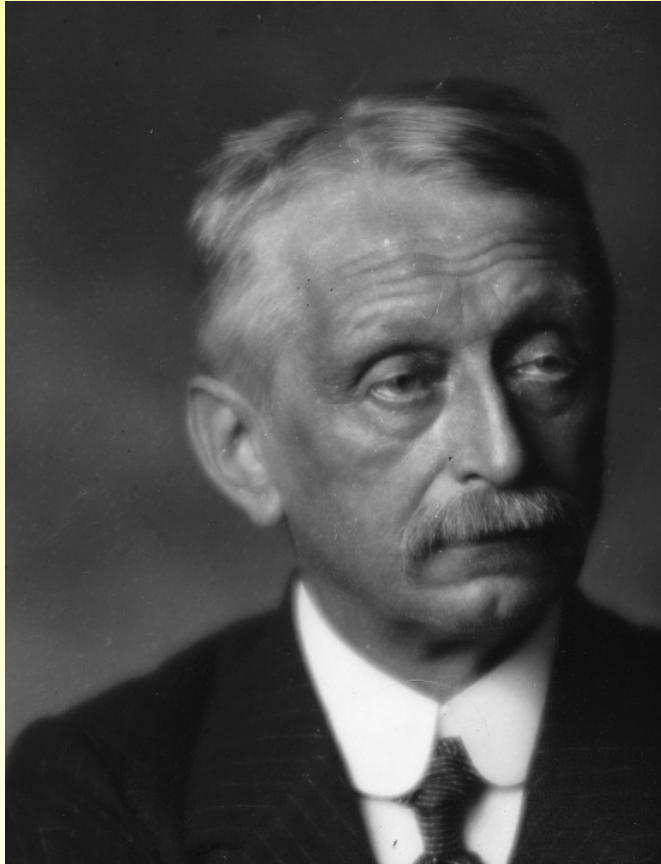
De Melkweg

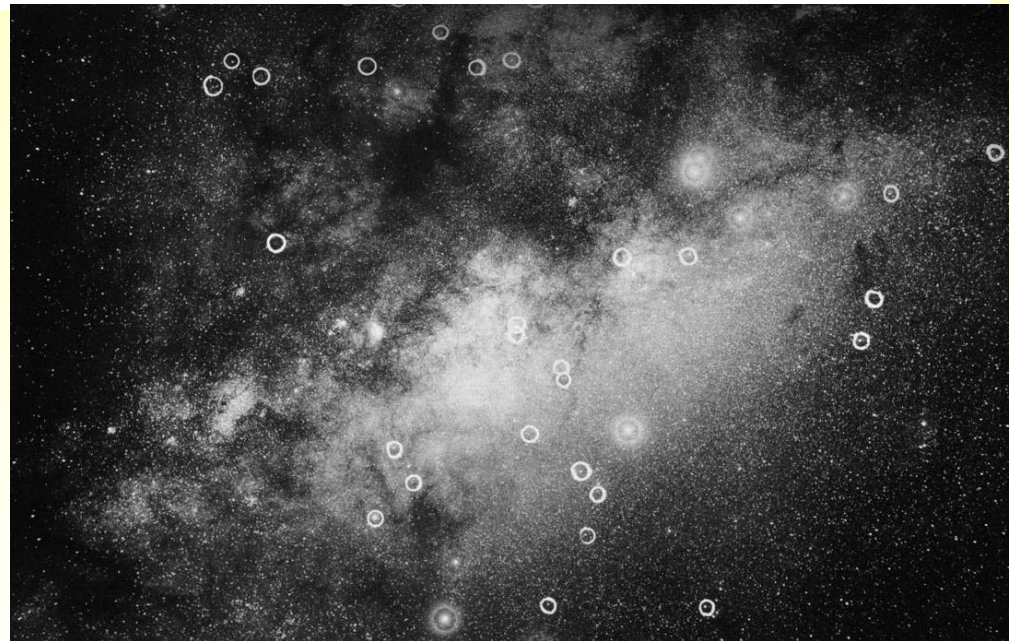
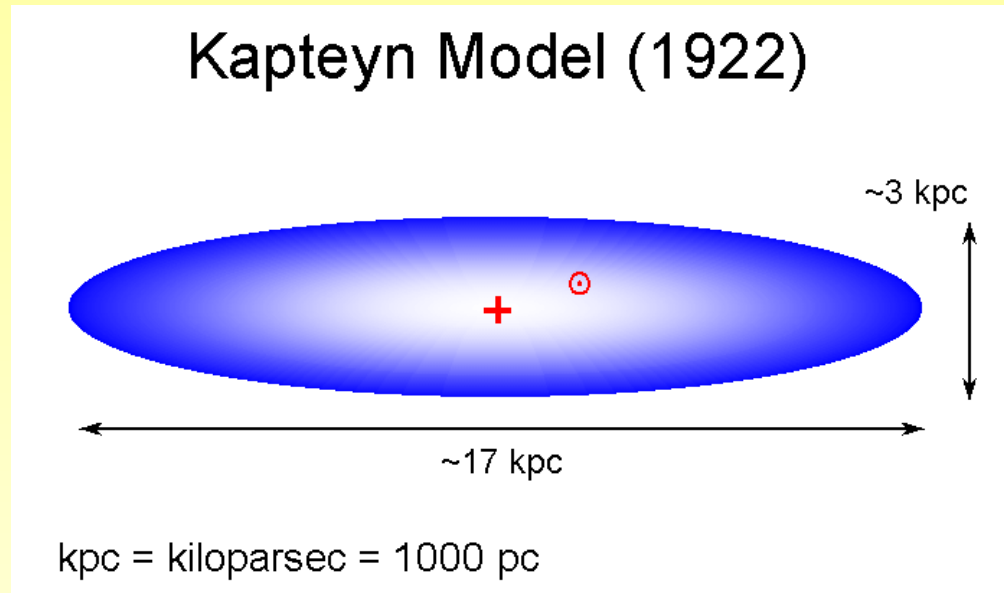
Grootte en omvang van Melkweg lang slecht bekend geweest.

Kapteyn model

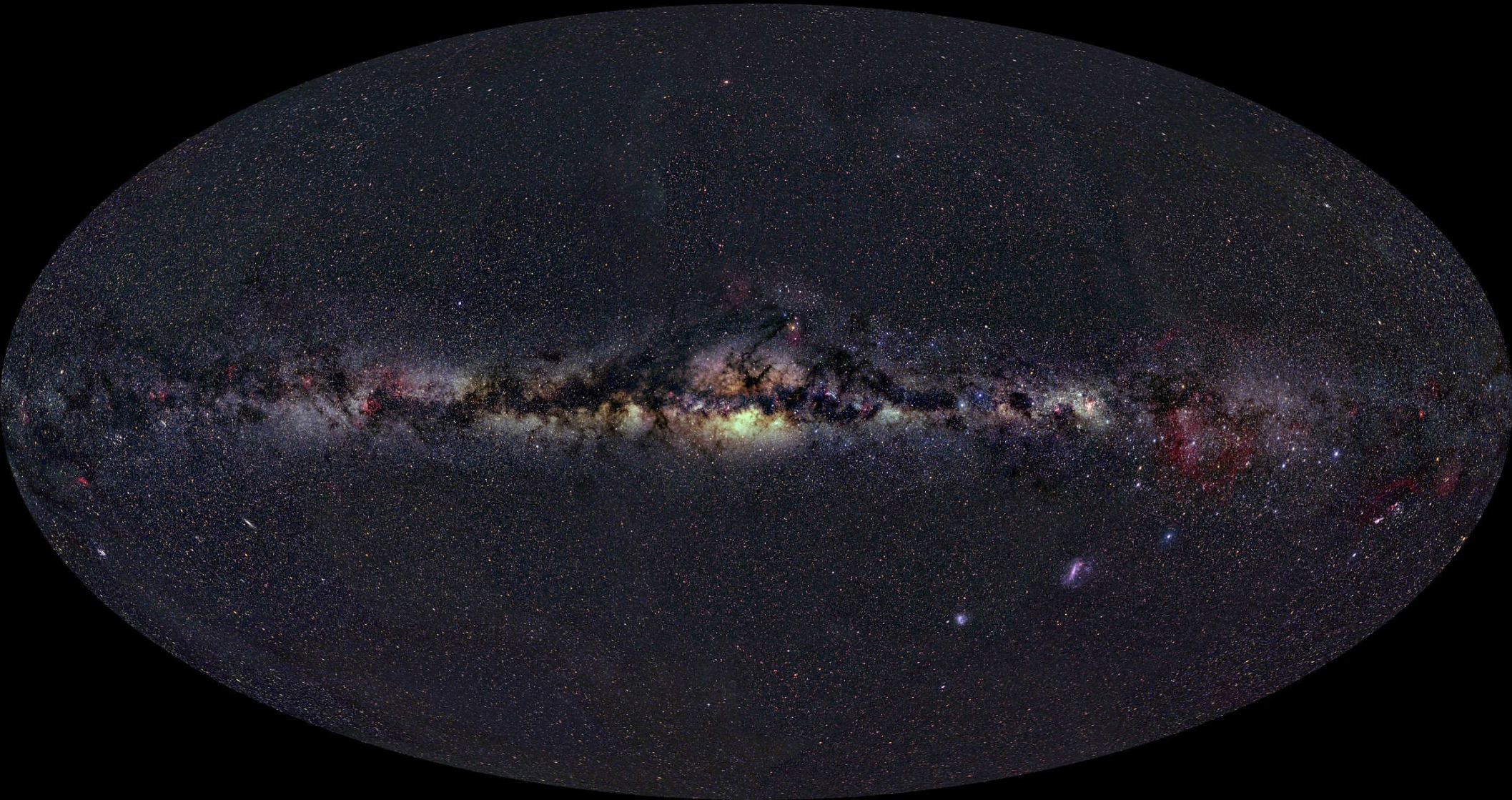
(1851-1922)

Stof en structuur

Stof en structuur

Spiraal armen

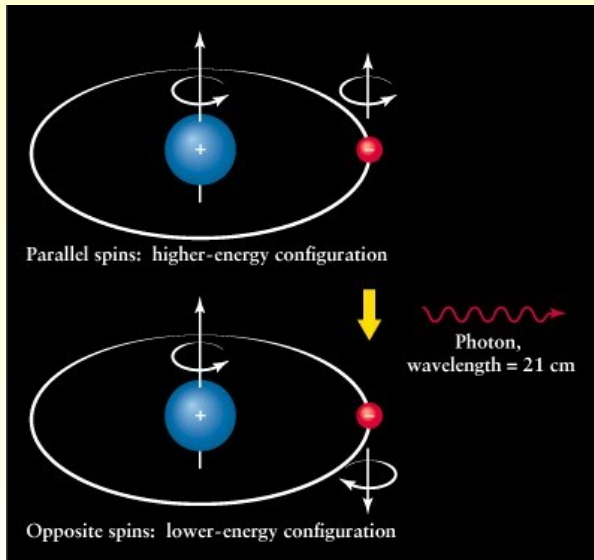
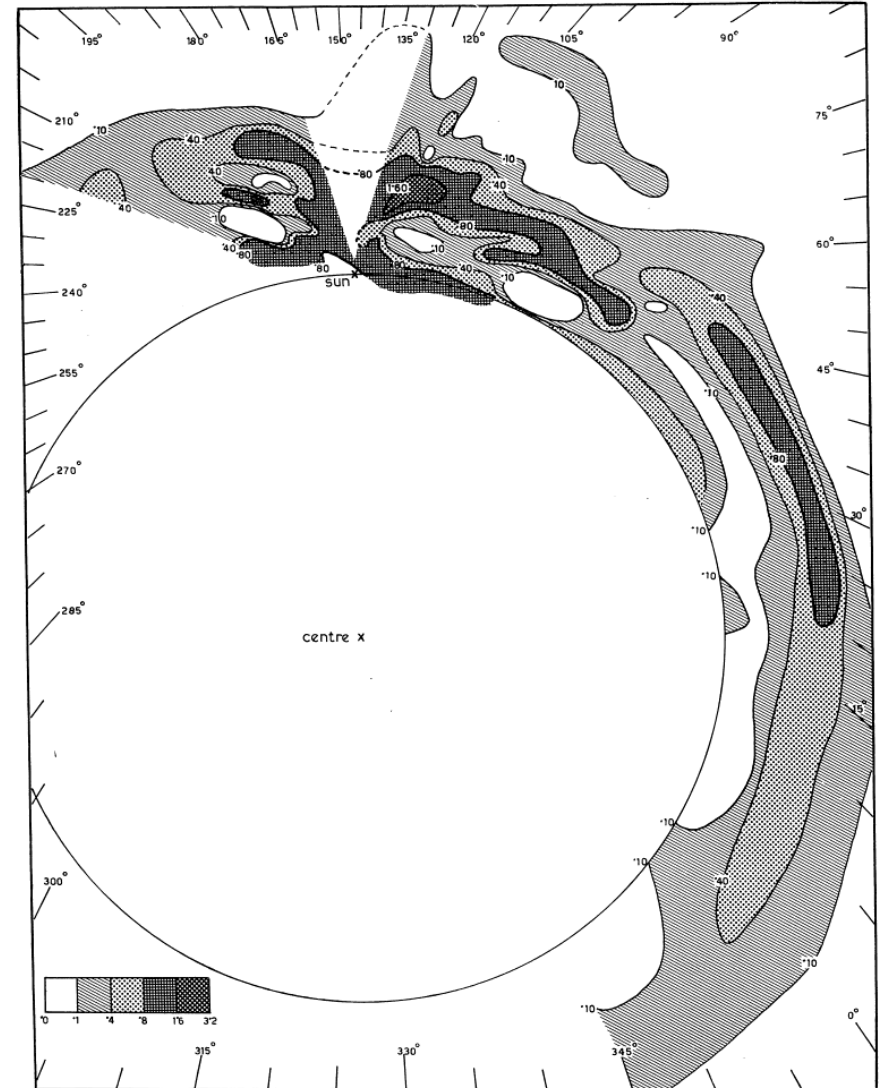

B. A. N. 452

146

LEIDEN

FIGURE 15

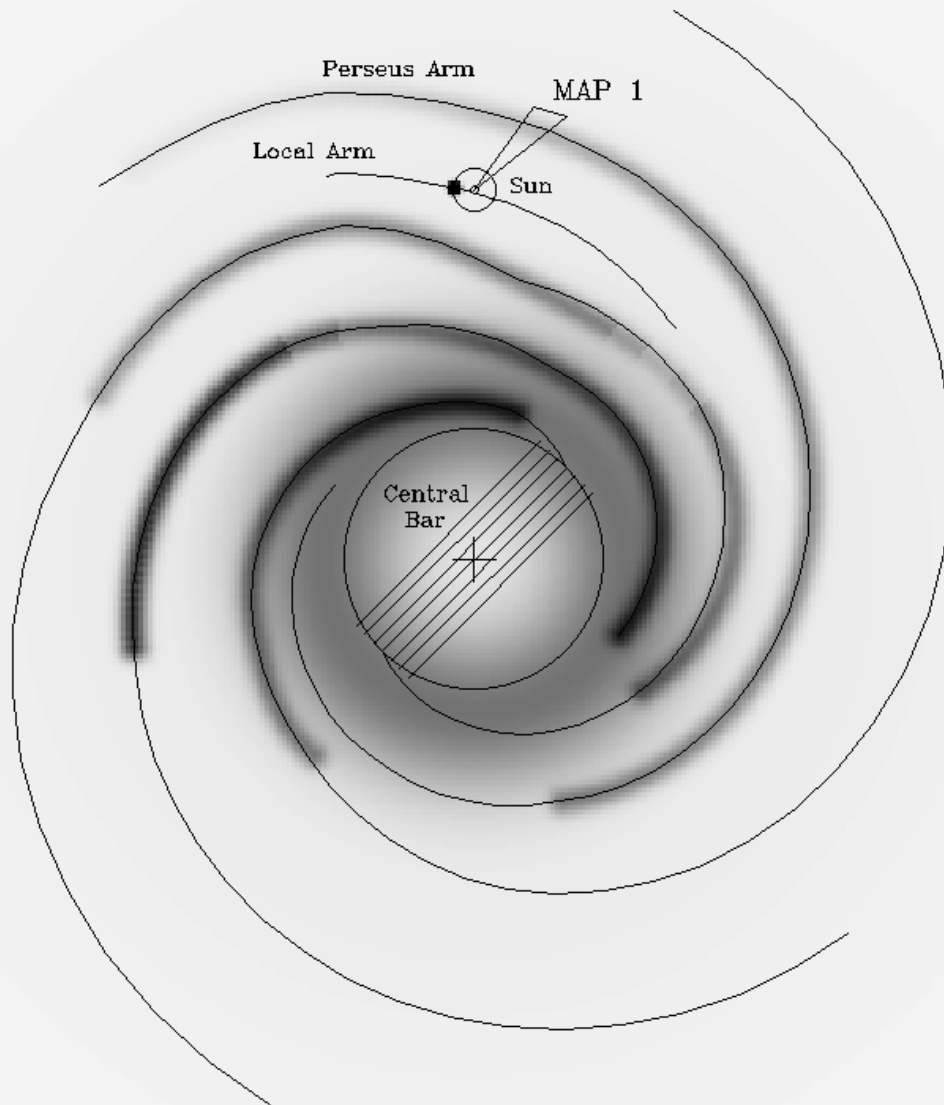
b

Spiraal armen

Top View of Milky Way (Schematic)

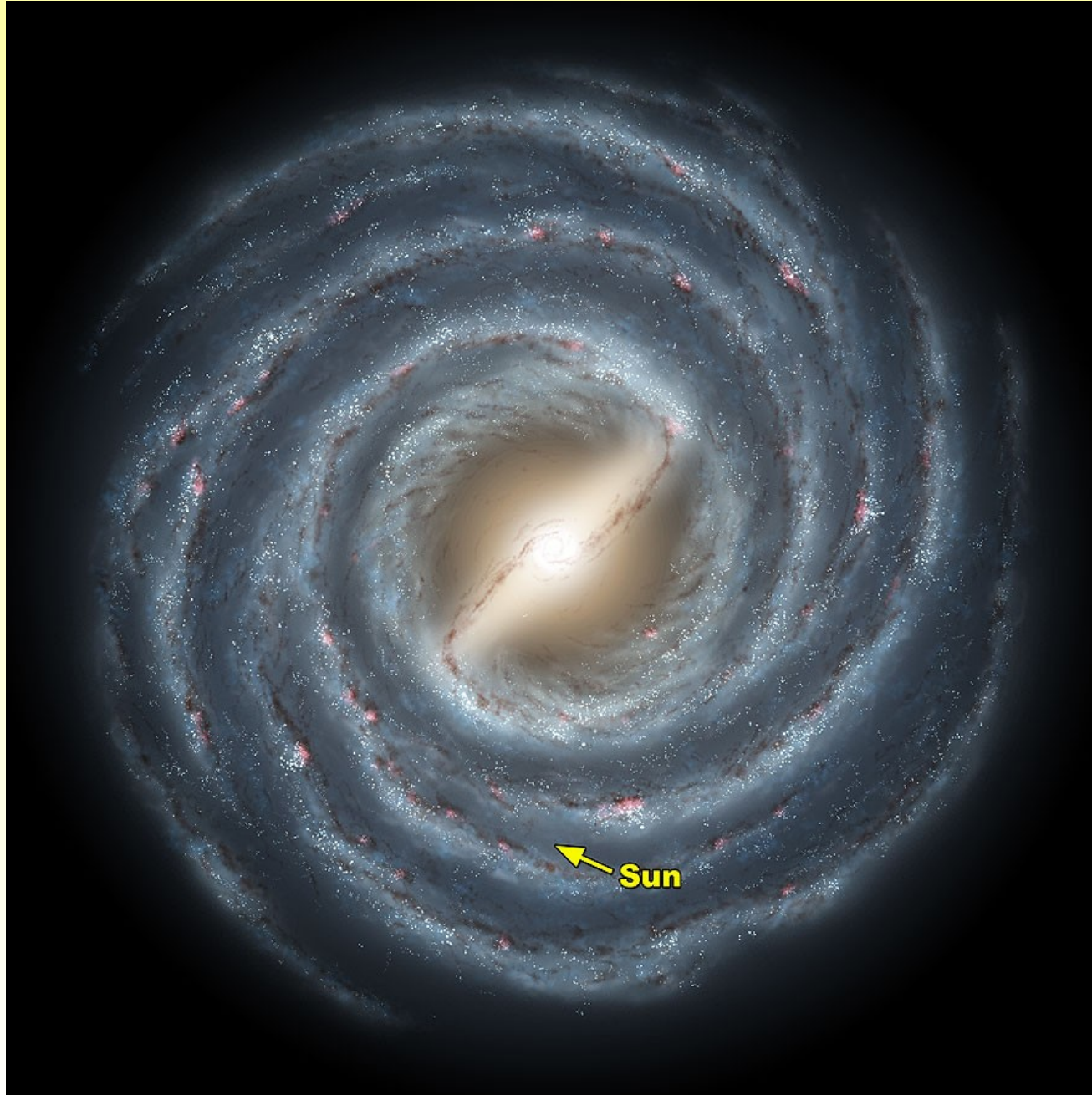
De Melkweg
is een spiraal stelsel

NGC 1232

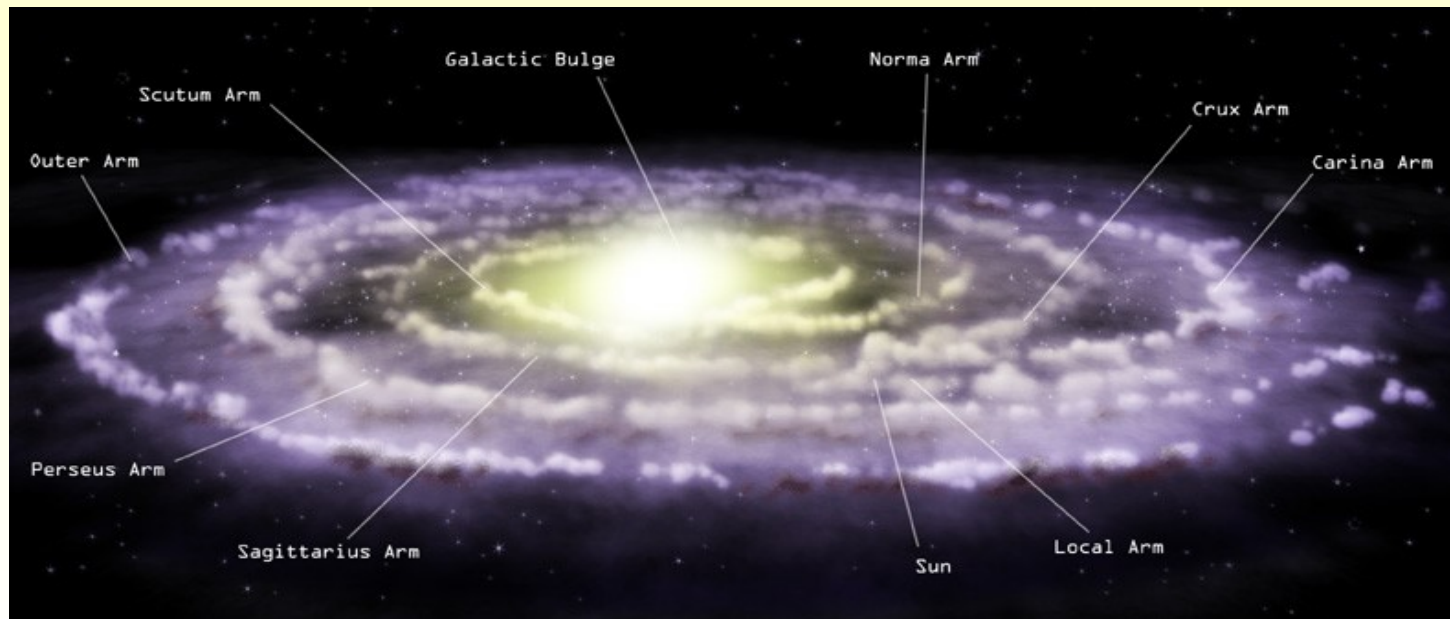
De Melkweg

De Melkweg

- Een verzameling van 100 miljard sterren en gas
- Een platte (1kpc dik) schijf 30 kpc doorsnede
- Gas en jonge sterren in middelste vlak (100 pc)
- Centrale verdikking (de Bulge)
- IJle halo van sterren en bolhopen
- Centraal superzwaar zwart gat
- **Halo van donkere materie**

De Sterren in de Melkweg

- Aantal populaties:
  - Dunne schijf (~ 300 pc schaalhoogte): 95%
  - Dikke schijf (~ 1 kpc schaalhoogte): 5%
  - Halo (sferisch, 100 kpc): 1%

Dubbele exponentiele verdeling van dunne en dikke schijf:

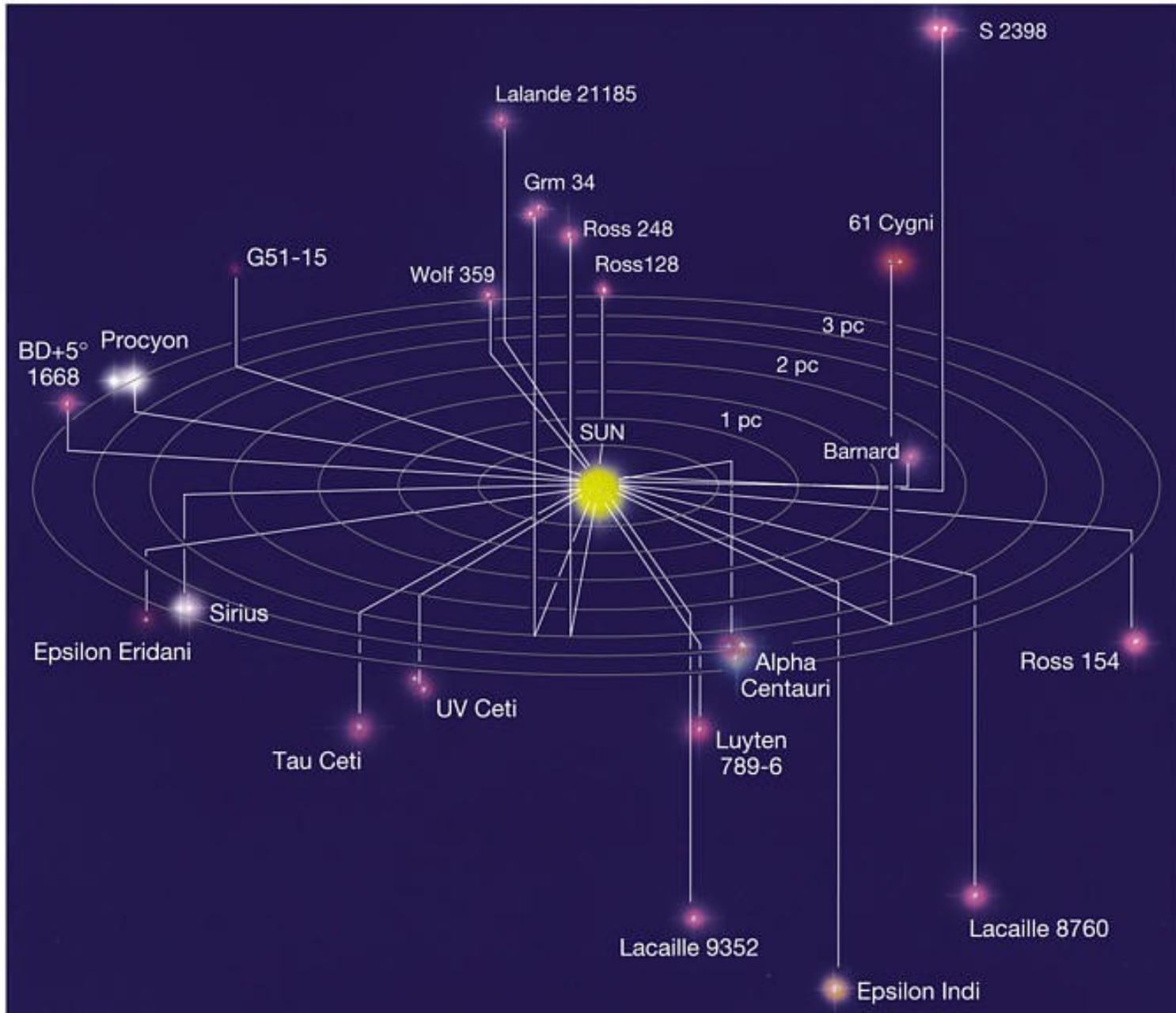
$$N(r, z) = N_0 e^{-(r/r_0)} e^{-(z/z_0)}$$

r_0 = schaallengte (~ 3 kpc)

z_0 = schaalhoogte

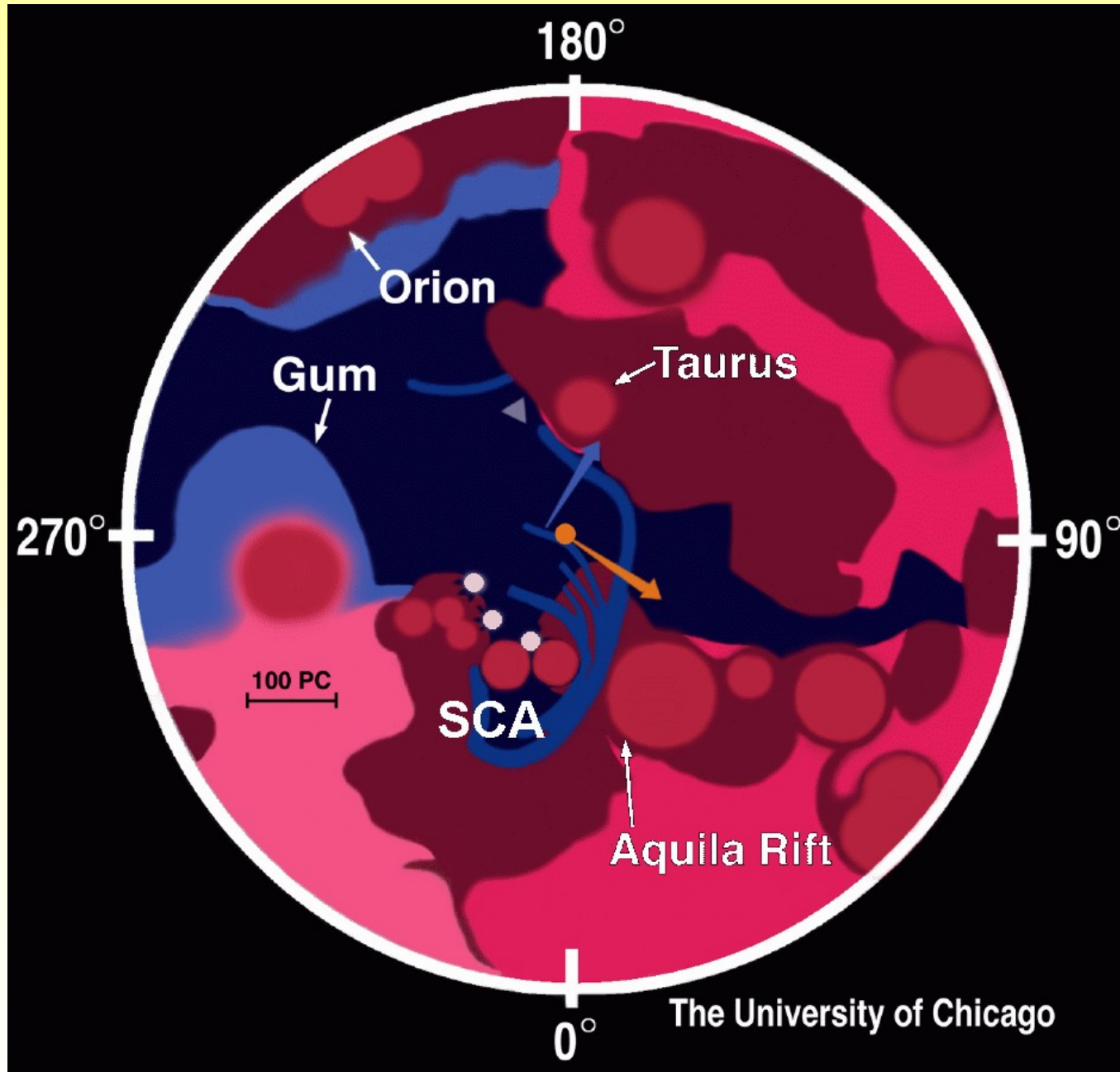

De Sterren in de Melkweg

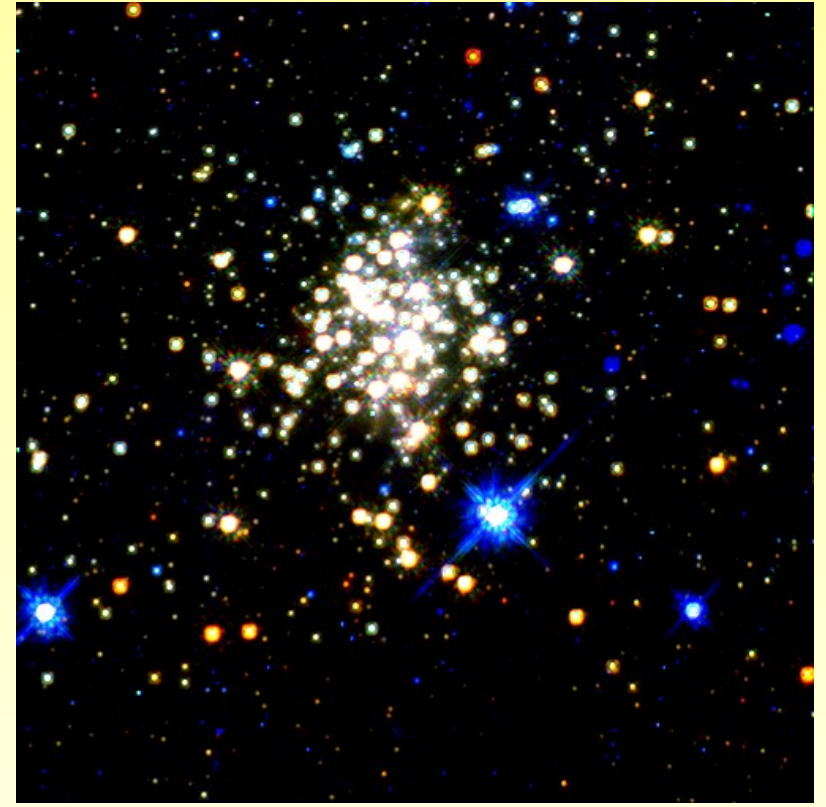

De Zonsomgeving

Sterpopulaties: Open sterhopen

Verzamelingen van tientallen – honderduizenden sterren
Geboorte op zelfde moment uit zelfde gas: enorm
belangrijk voor begrijpen ster-evolutie

Zijn alle sterren in de Melkweg geboren in cluster?

'Infant mortality rate'

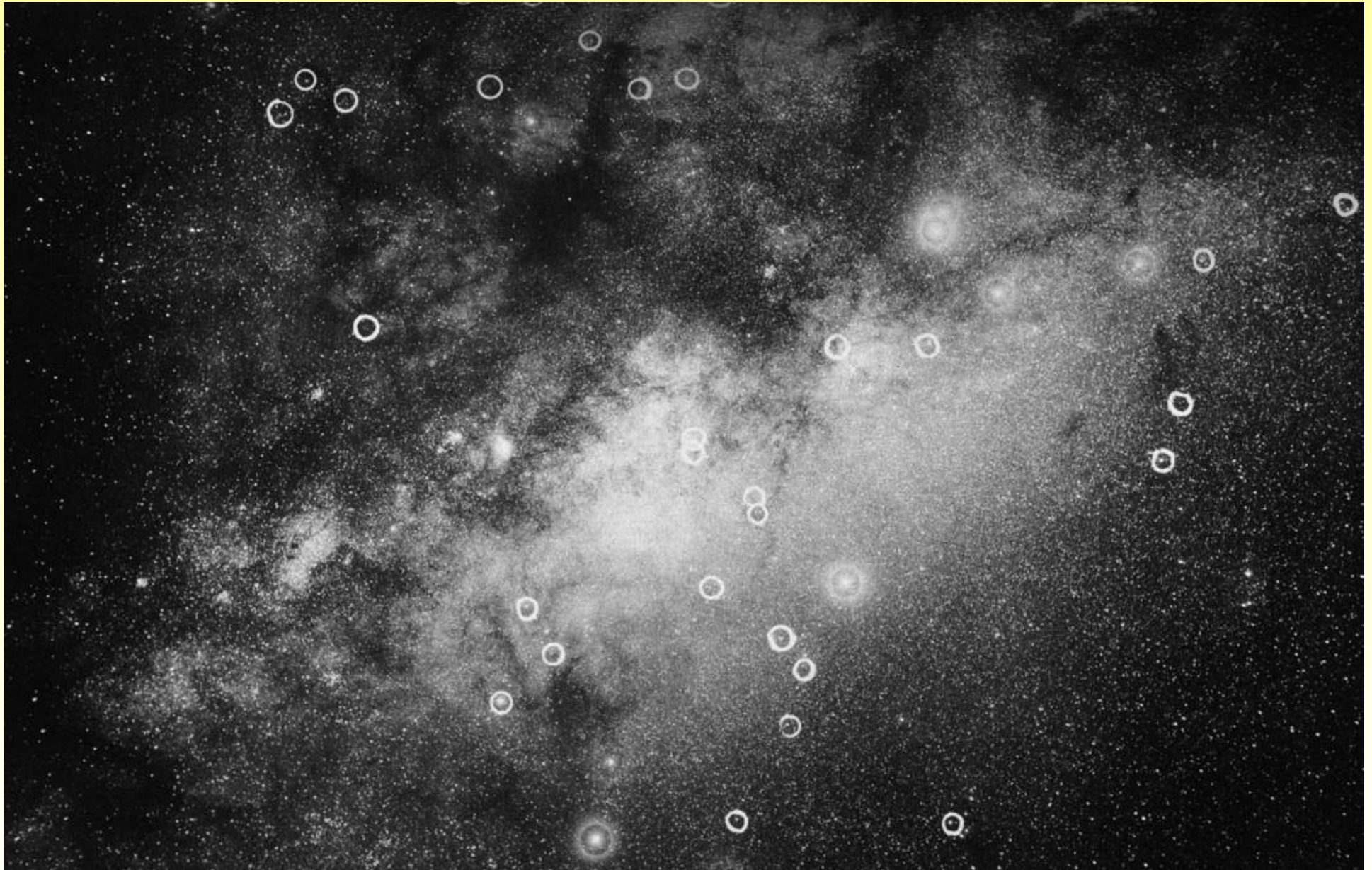

Veel open clusters
'verdampen' kort na
geboorte: sterren
verspreiden zich over
melkweg. Alleen
zwaarste en in rustige
gebieden overleven

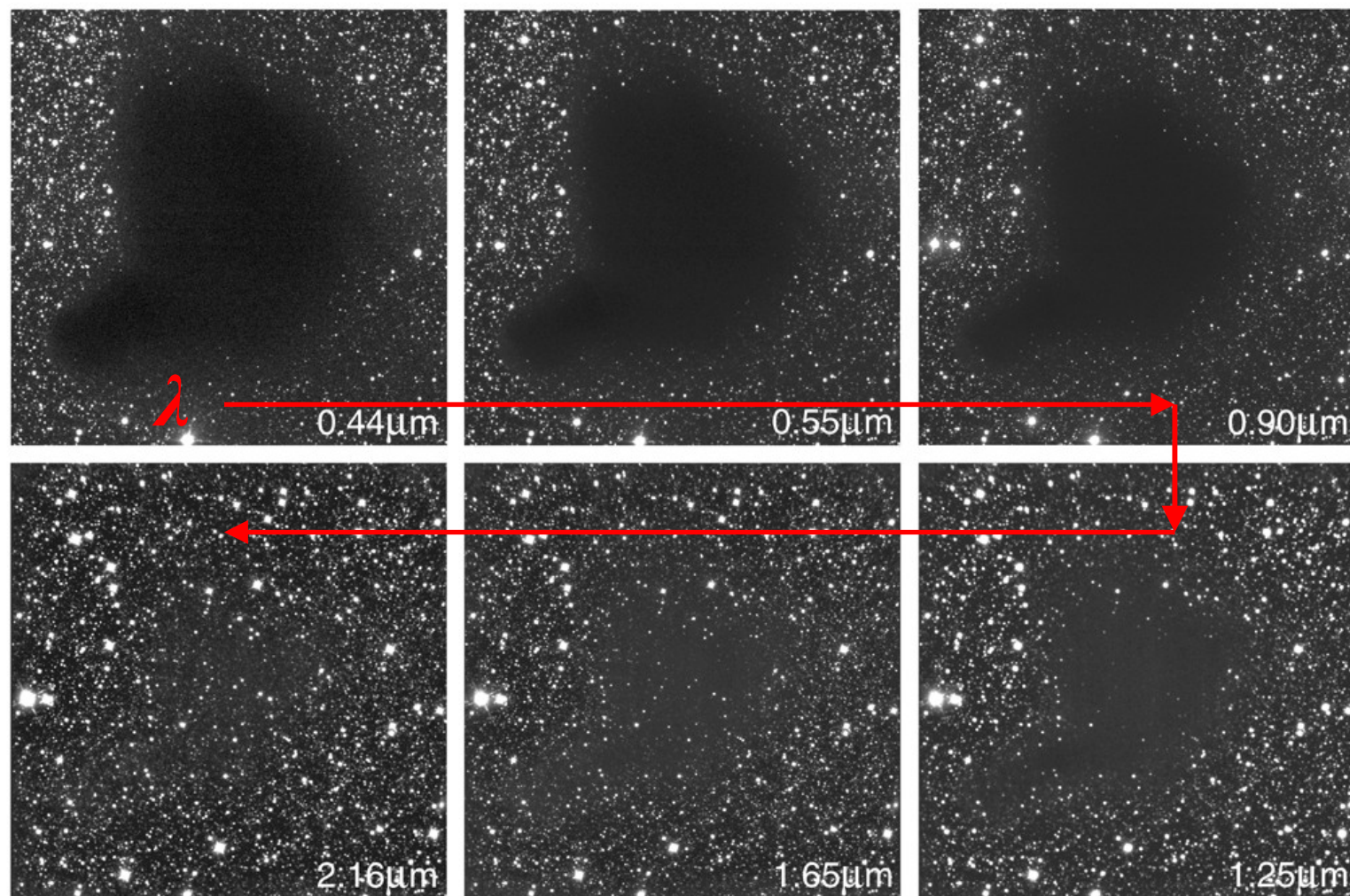

Galactisch Centrum

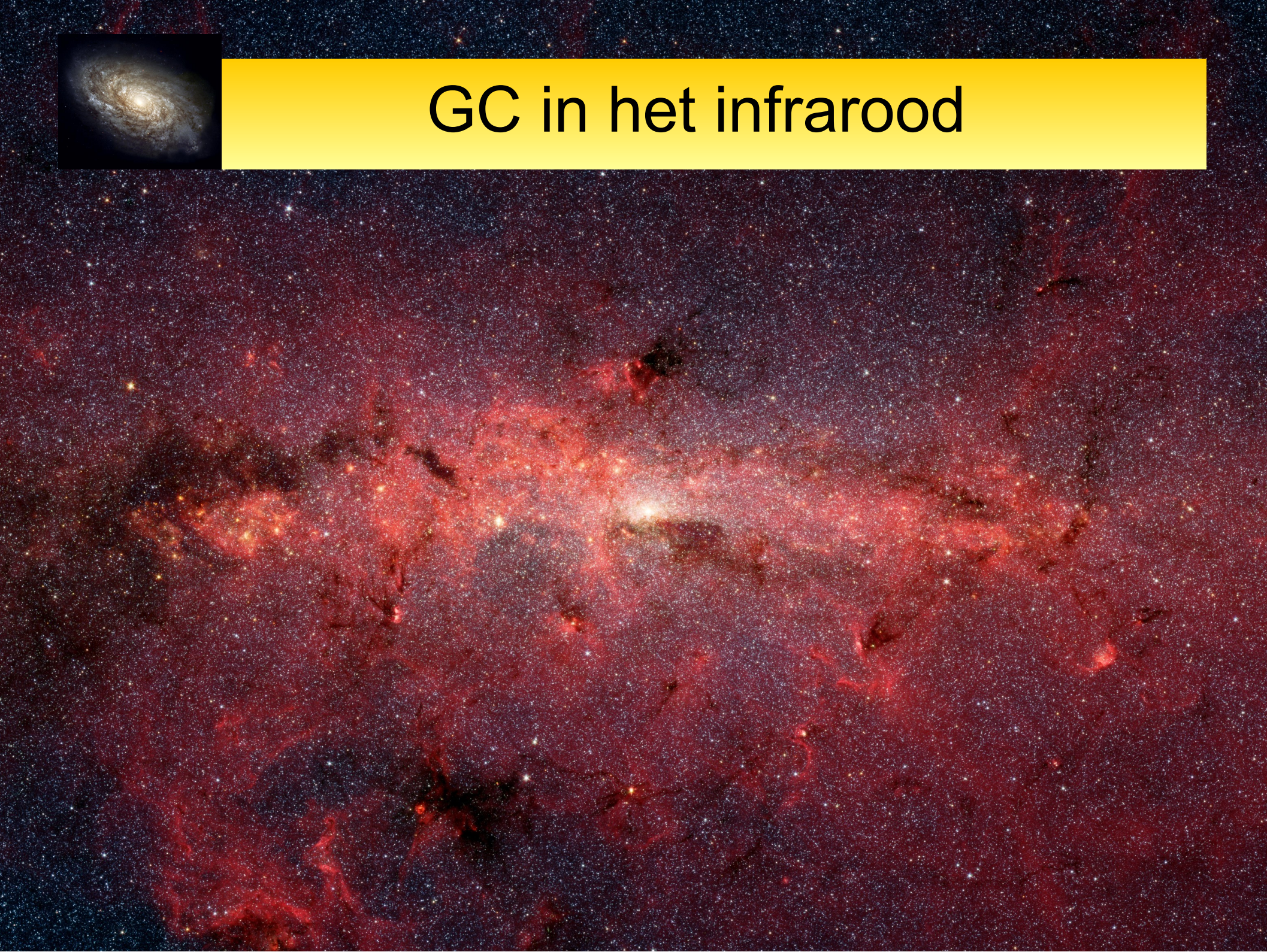
Extinctie

$$A_{\lambda} \propto A_V \lambda^{-1}$$

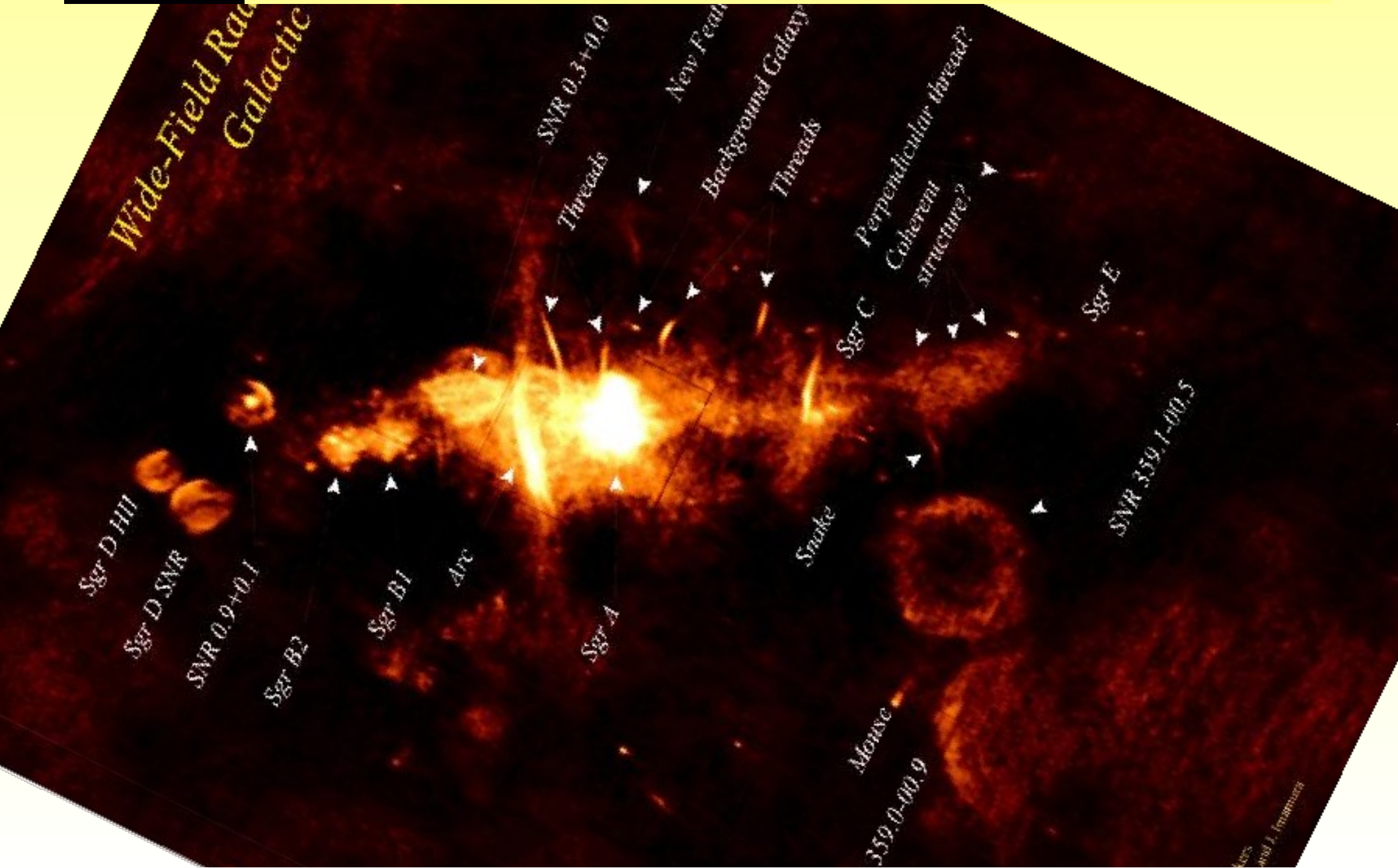

GC in het infrarood

GC in het radio

Bij het zwarte gat

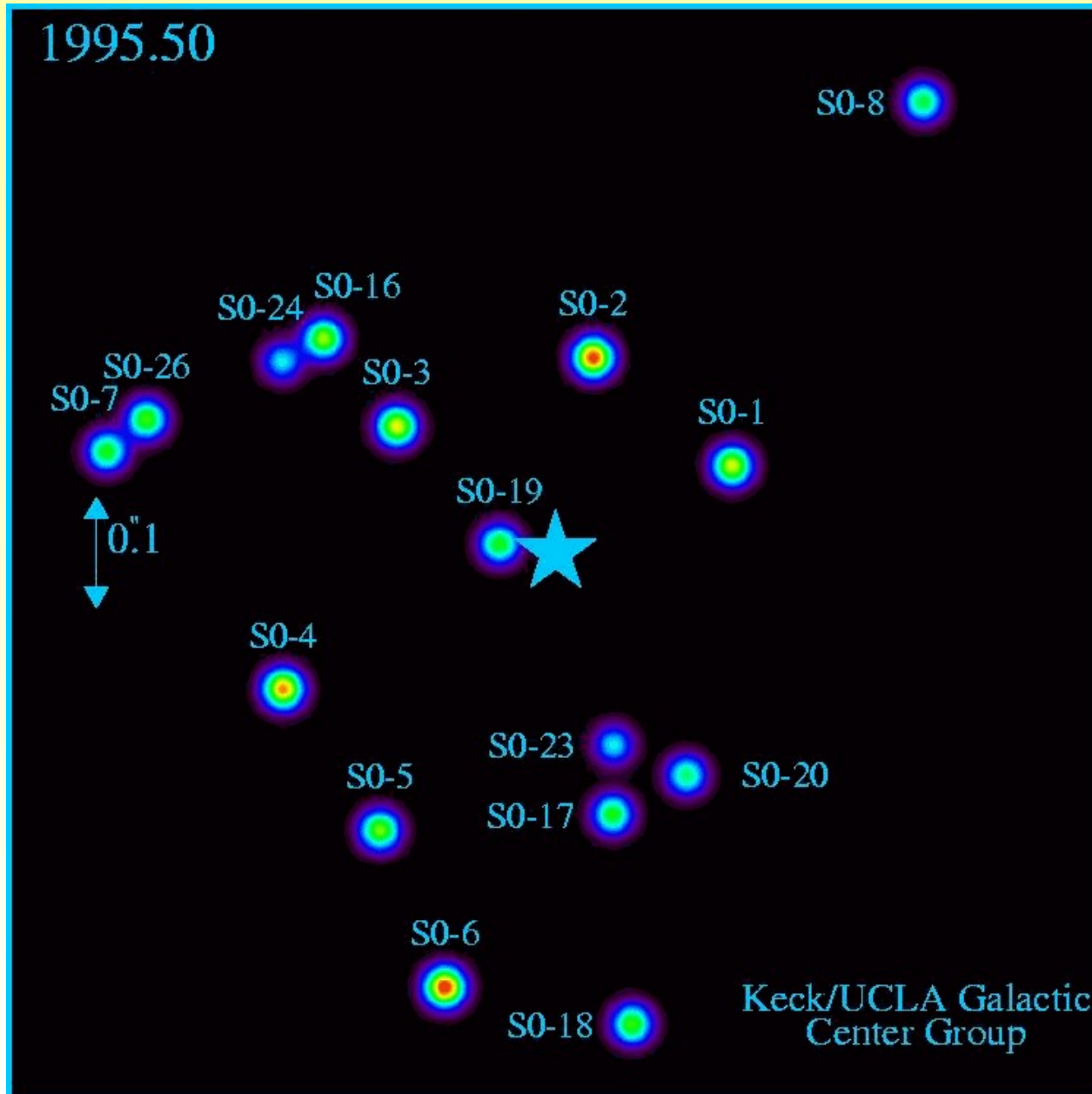
2pc

← Sgr A*

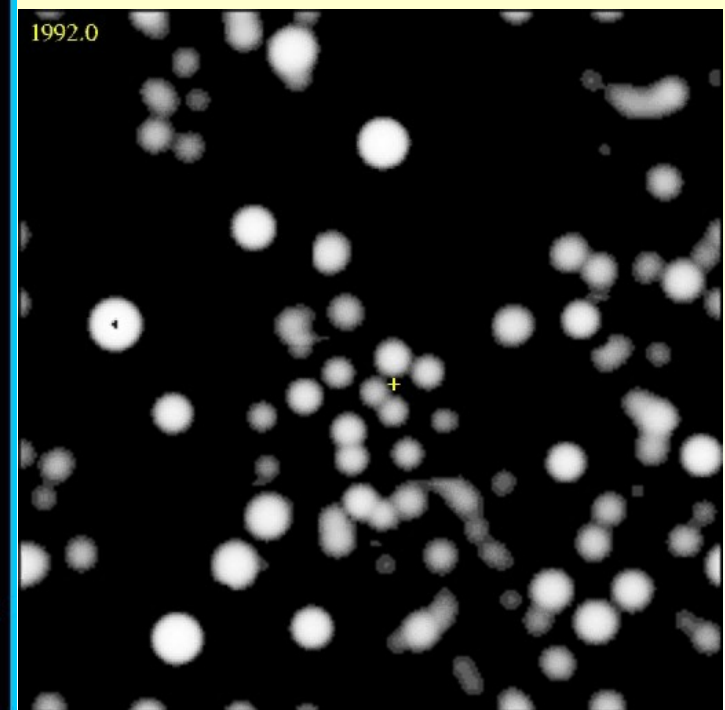

Het zwarte gat wegen

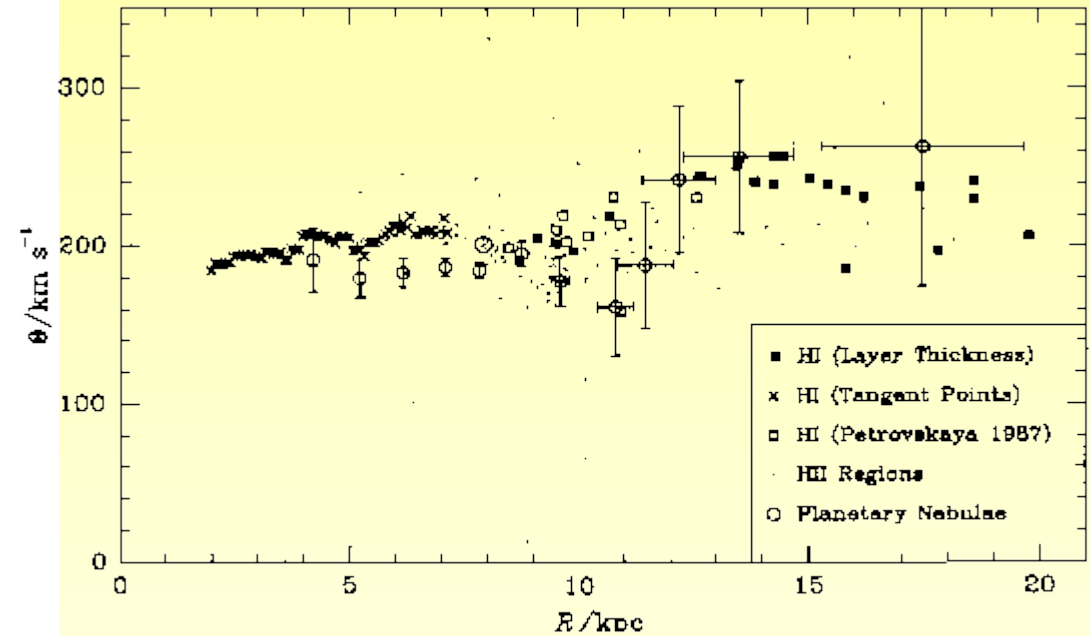
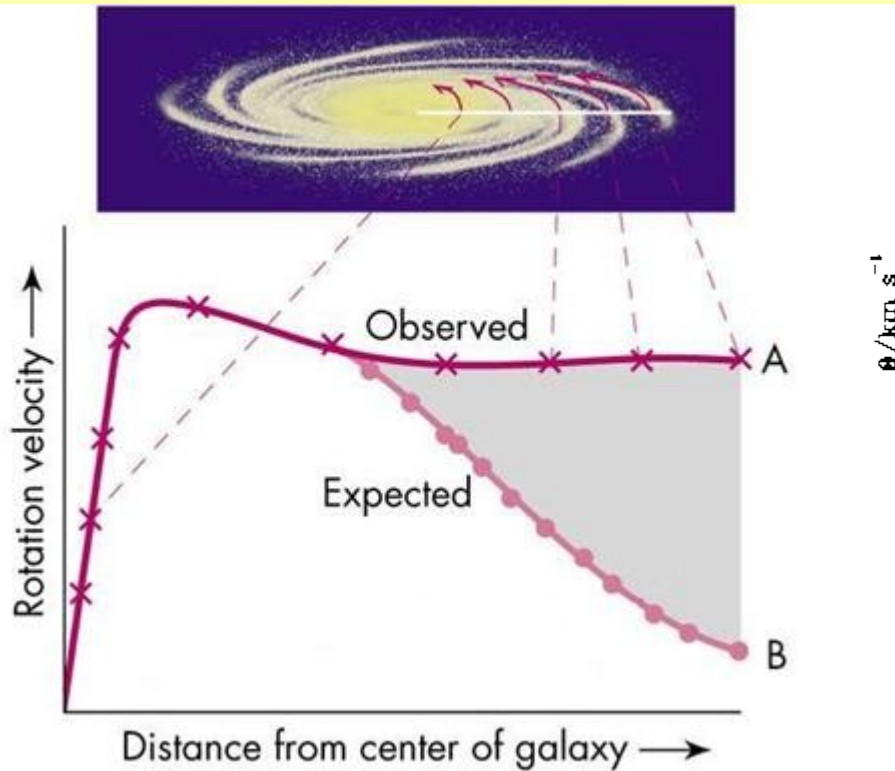
Banen gemeten,
Kepler & Newton

$$M_{\bullet} = 2.6 \times 10^6 M_{\text{zon}}$$

De Melkweg wegen

Comparison of the rotation curves calculated by all the methods discussed (assuming $R_0 = 7.9$ kpc and $\Theta_0 = 200$ km s $^{-1}$).

Er is meer massa dan verwacht werd op basis van aantal sterren... donkere materie

Donkere materie

Materie die geen interactie heeft met normale materie:

- uitgebrande sterren?
- Vrij vliegende planeten?
- Neutrino's?
- *Exotische elementaire deeltjes*

Andere sterrenstelsels

De Andromeda nevel: het meest nabije
grote sterrenstelsel, afstand 2 miljoen lichtjaar

Historisch intermezzo

Charles Messier, en zijn catalogus van ‘vervelende nevels’:
110 nevels die te verwarren waren met kometen.

M1

M3

M44

M33

Het grote debat

Begin jaren 20 van 20^e eeuw:

Zijn de nevels van Messier in ons eigen Melkwegstelsel?

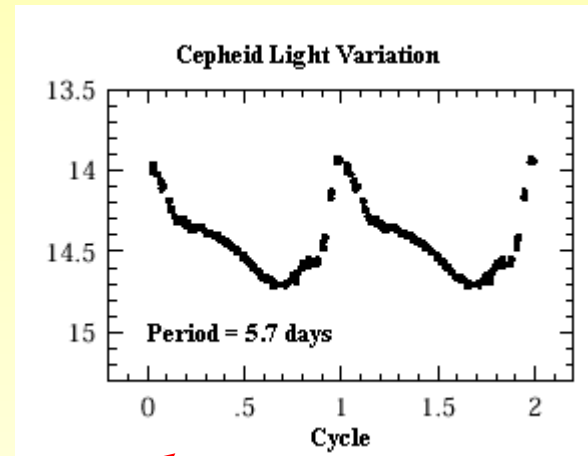
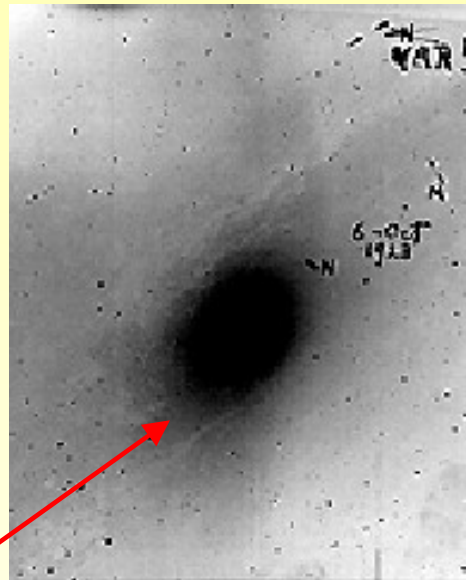
Bedenk: Het heelal = ons Melkwegstelsel, in deze tijd!

Geen concensus: helft zegt: *ja, het zijn Galactische nevels*
Helft zegt: *nee, het zijn 'eiland – universa'.*

Variabelen van Hubble

Kort hierna laat Hubble zien: eiland-universa

M31 bevat Cepheiden: pulserende sterren met bekende lichtkracht.

Expansie van Hubble

Bovendien laat Hubble zien: sterrenstelsel bewegen zich van ons vandaan: het heelal dijt uit.

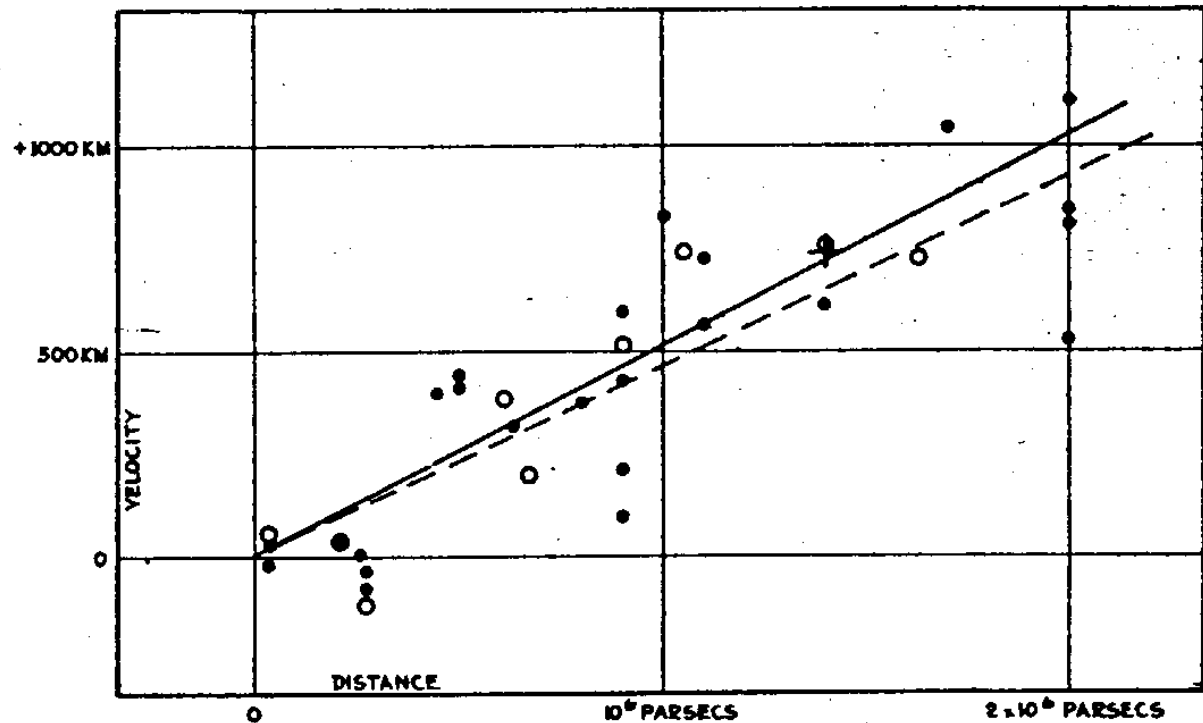

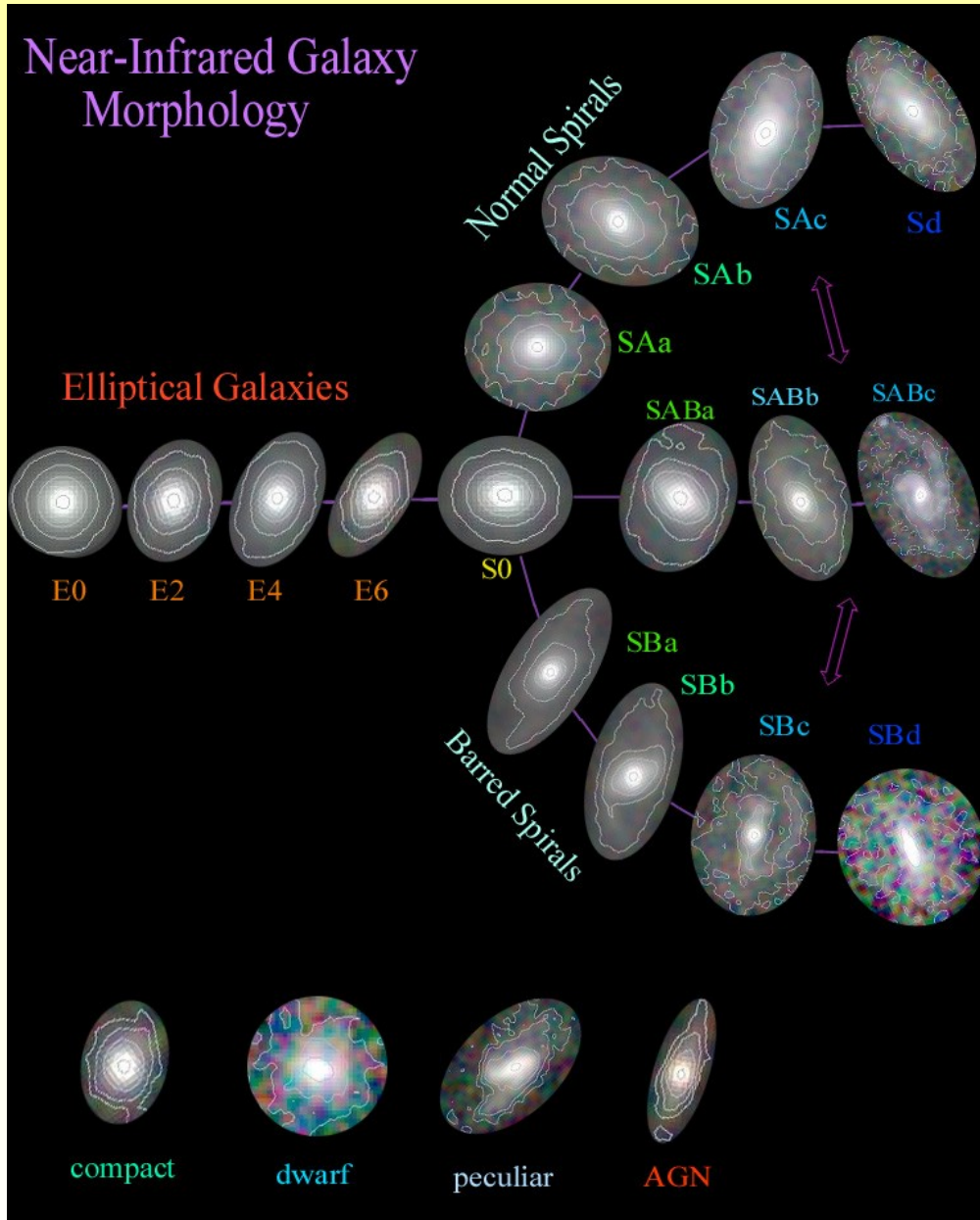
FIGURE 1

$$v = H_0 d$$

$$H_0 = \text{Hubble constante} = 72 \text{ km s}^{-1} \text{ Mpc}^{-1}$$

Stemvork van Hubble

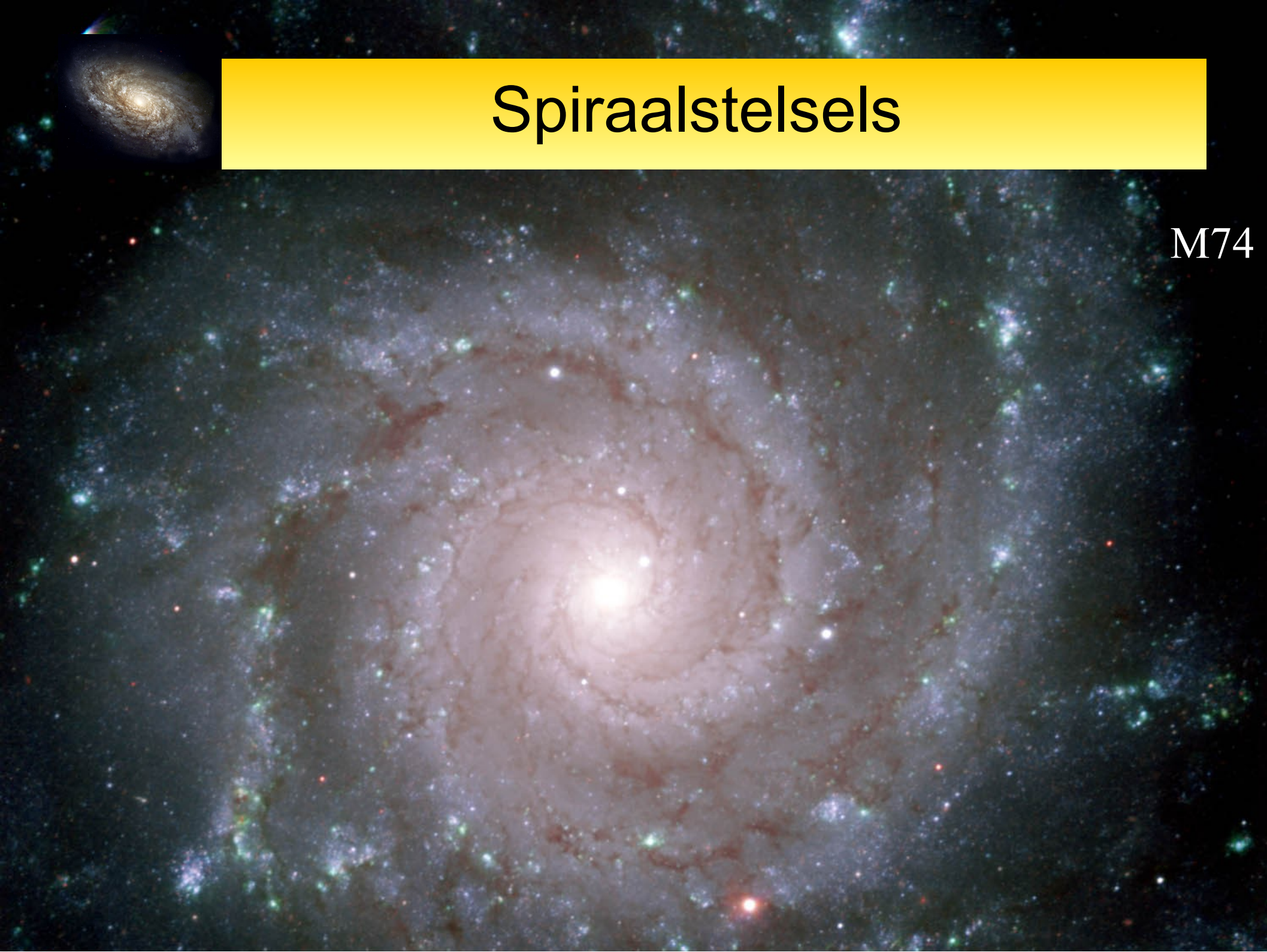
Hubble maakt bovendien classificatie van sterrenstelsels

Belangrijkste categoriën:

- Spiraalstelsel (met en zonder balk): S(B)a,b,c,d
- Elliptische stelsels (E0-E6)
- Onregelmatige stelsels (magellaanse wolken-achtig)

Spiraalstelsels

M74

Spiraalstelsels

M101

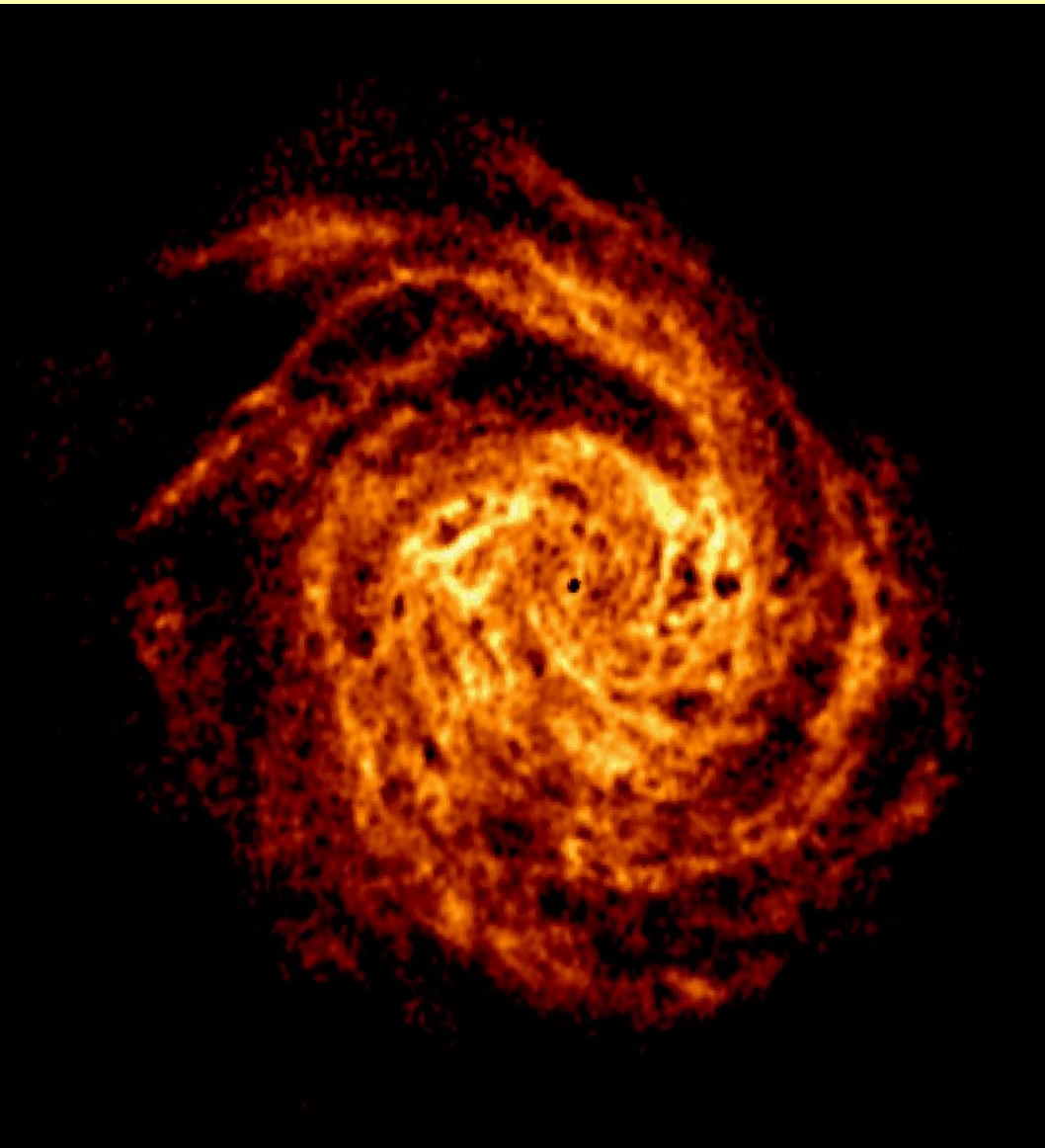

Spiraalstelsels

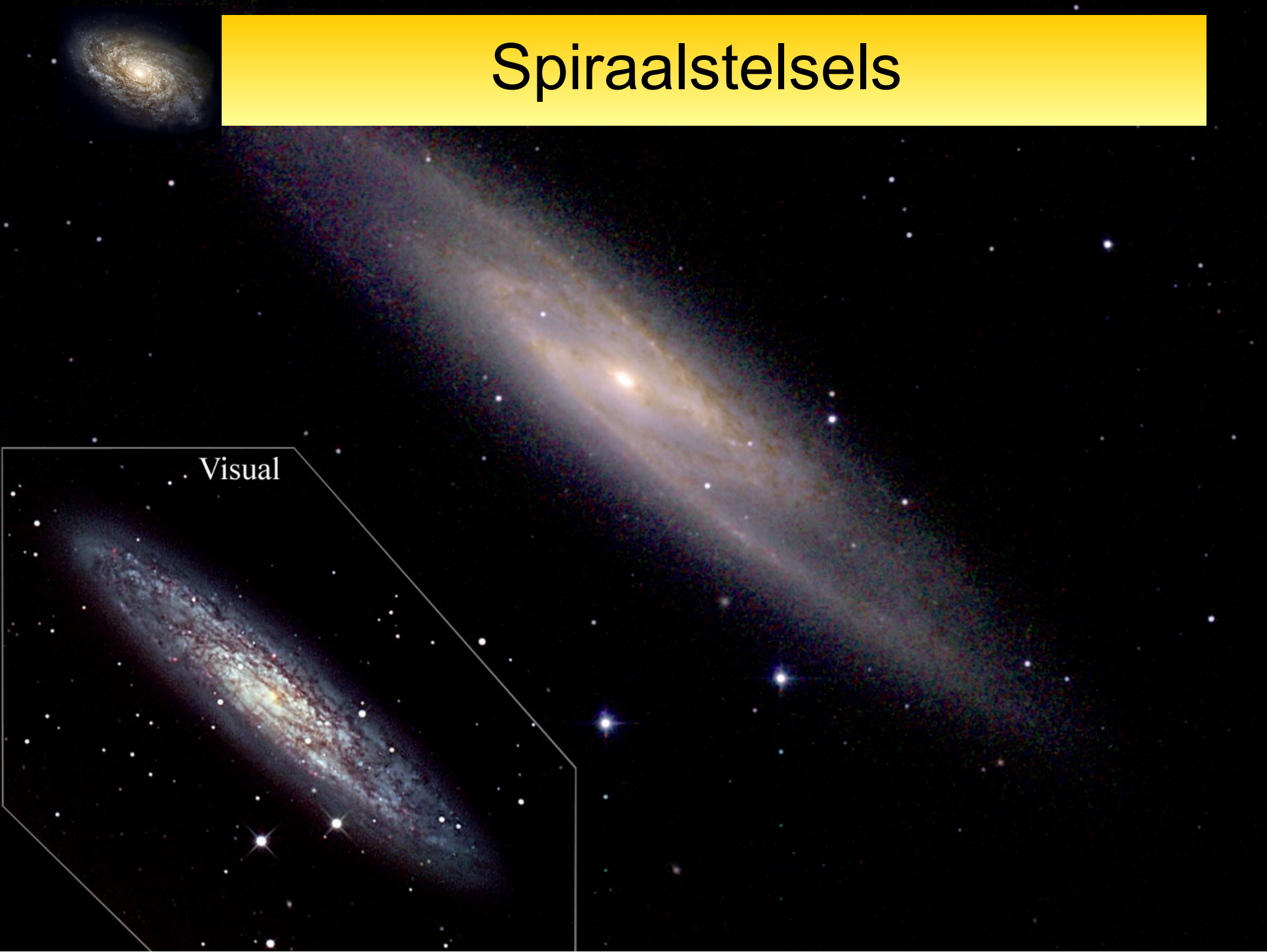

Sterren

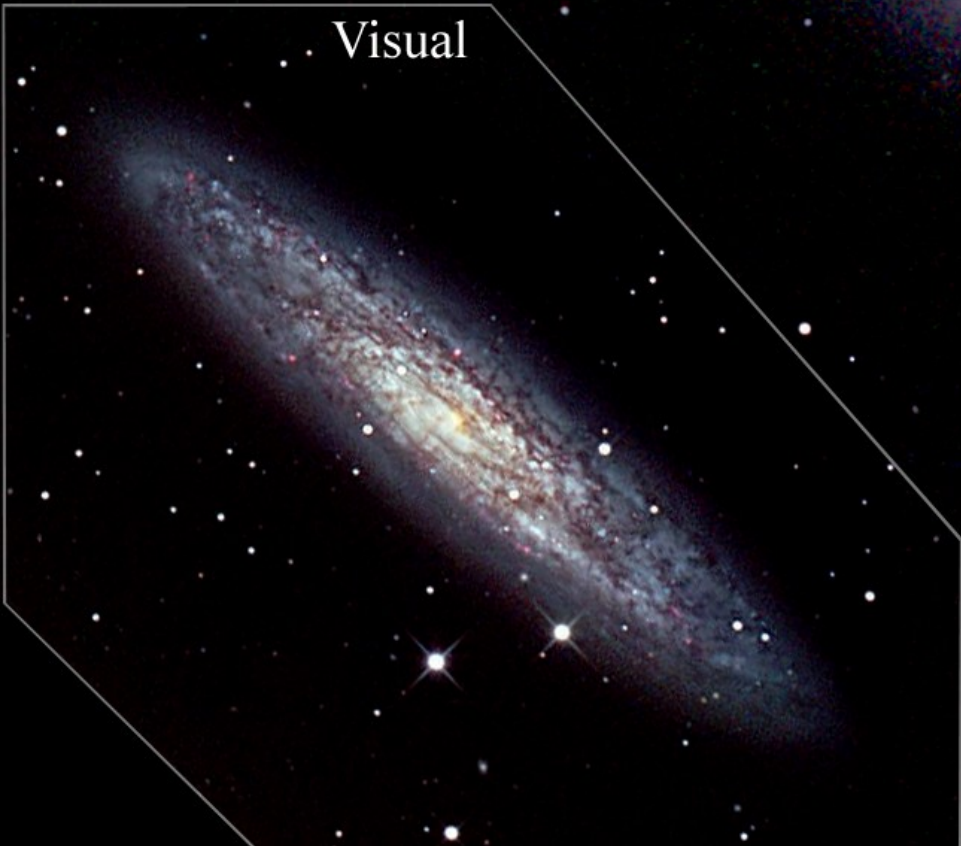

Waterstof gas

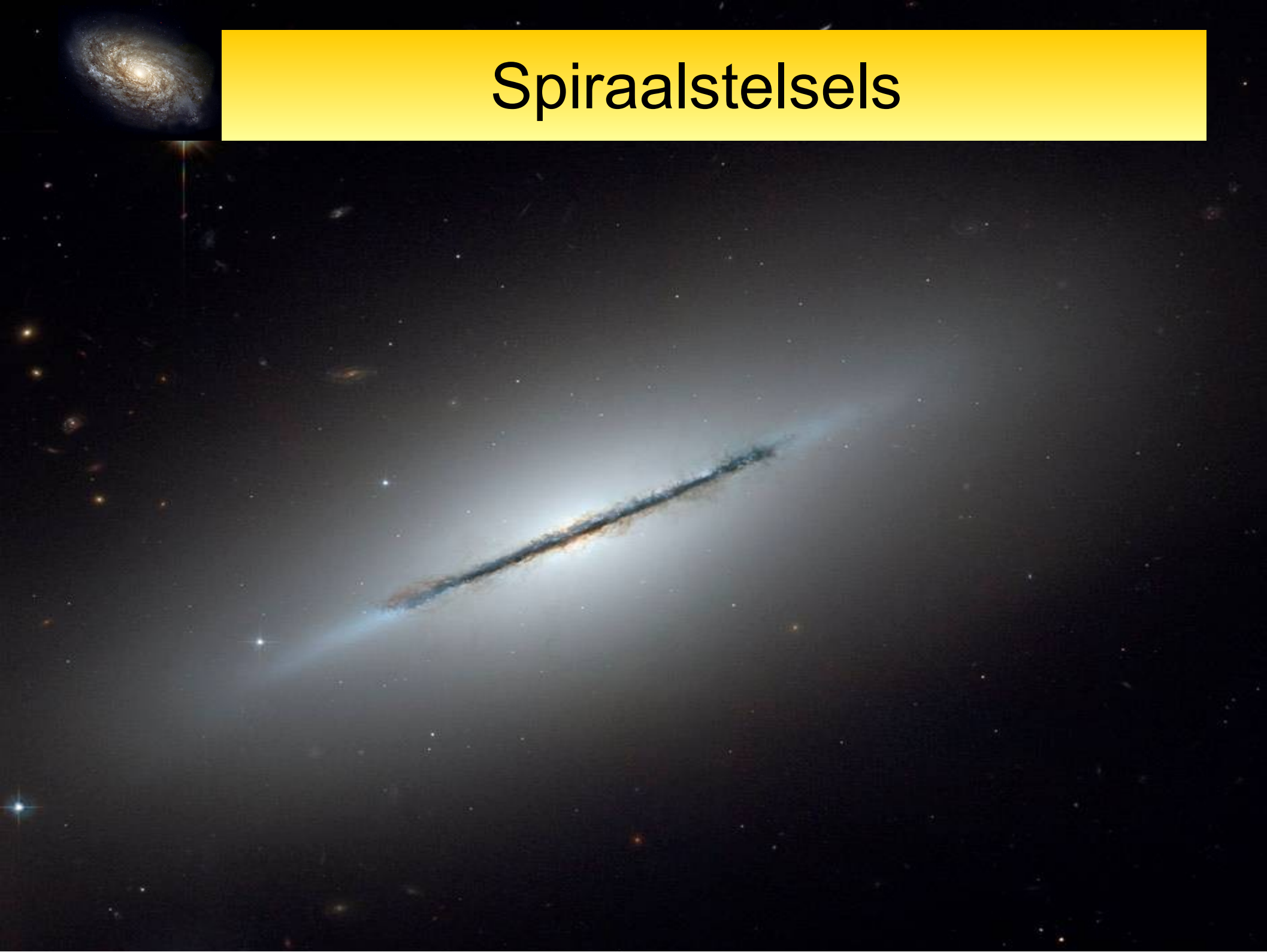
Spiraalstelsels

Visual

Spiraalstelsels

Elliptische stelsels

M87

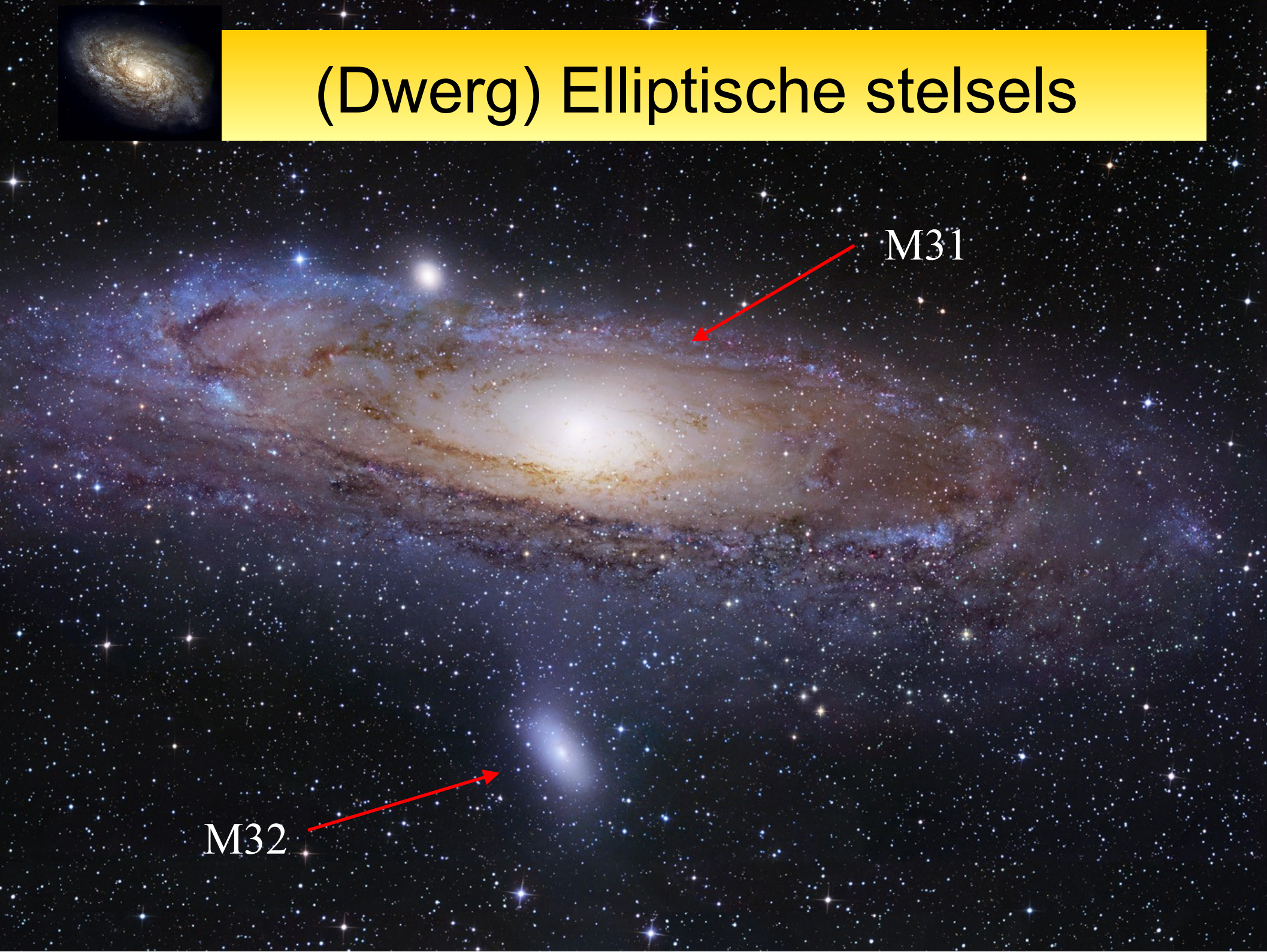
(Reuze) Elliptische stelsels

Cen A

(Dwerg) Elliptische stelsels

M31

M32

Onregelmatige stelsels

Grote Magellaanse Wolk

Onregelmatige stelsels

Kleine Magellaanse Wolk

Dwerg stelsels

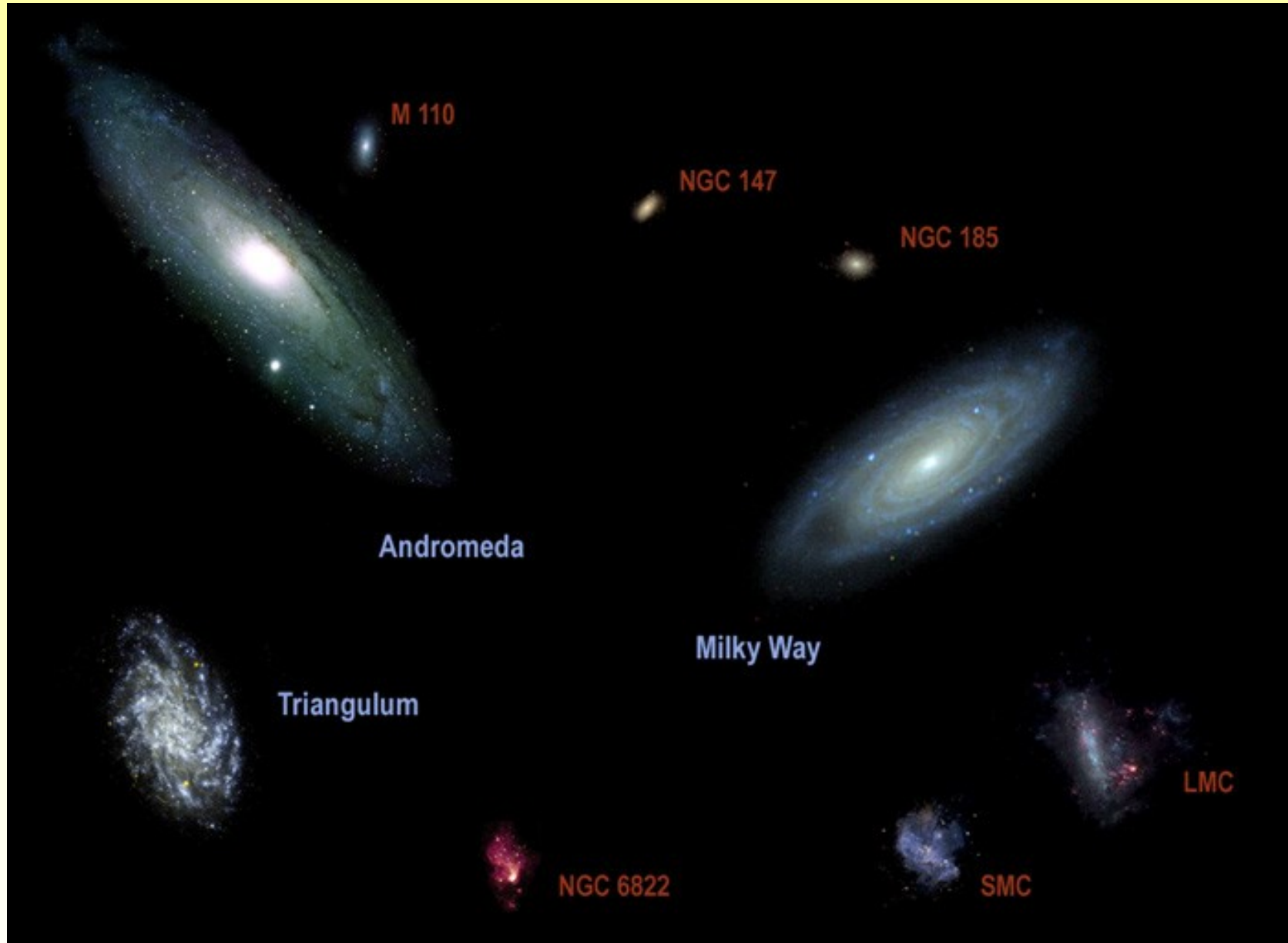

Pegasus, Fornax
En Sextans Dwarf
Spheroidals

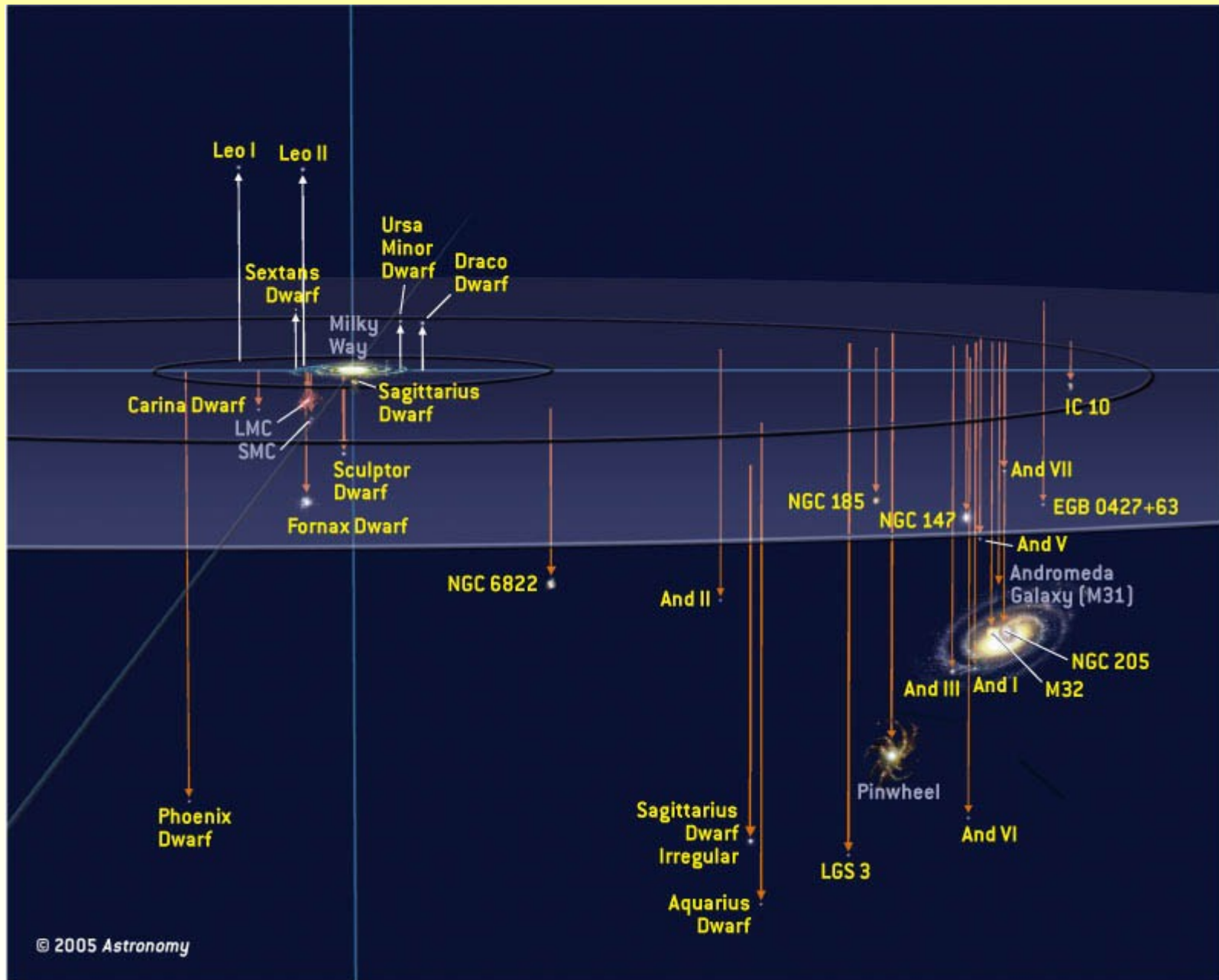

De Lokale Groep

De Lokale Groep

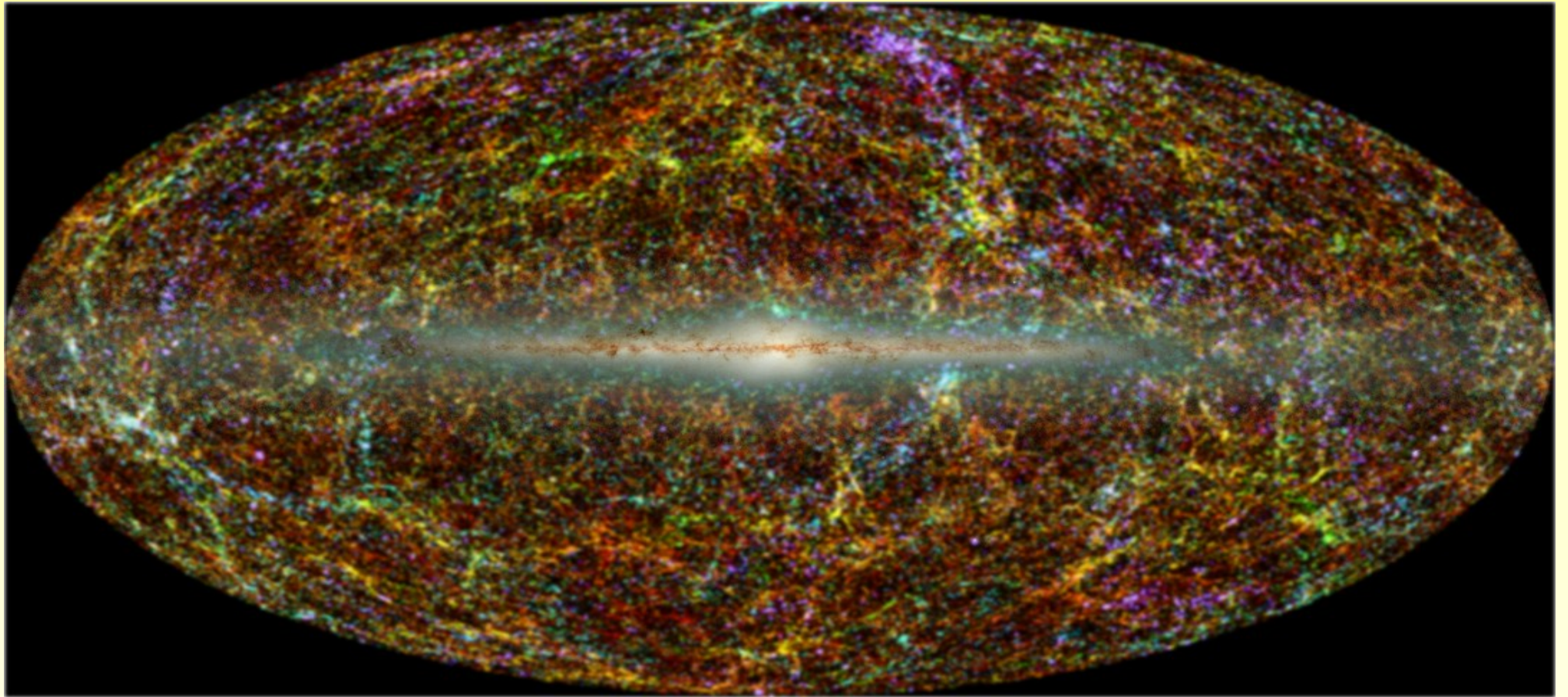
De Virgo Cluster

Clusters van Sterrenstelsels

Verdeling van sterrenstelsels aan de hemel. Kleur geeft roodverschuiving (= afstand) aan.

Roodverschuiving

Gebruik wet van Hubble:

$$v = H_0 d$$

$$\frac{\Delta \lambda}{\lambda} = \frac{\lambda_{obs} - \lambda_{emitted}}{\lambda_{emitted}} = z$$

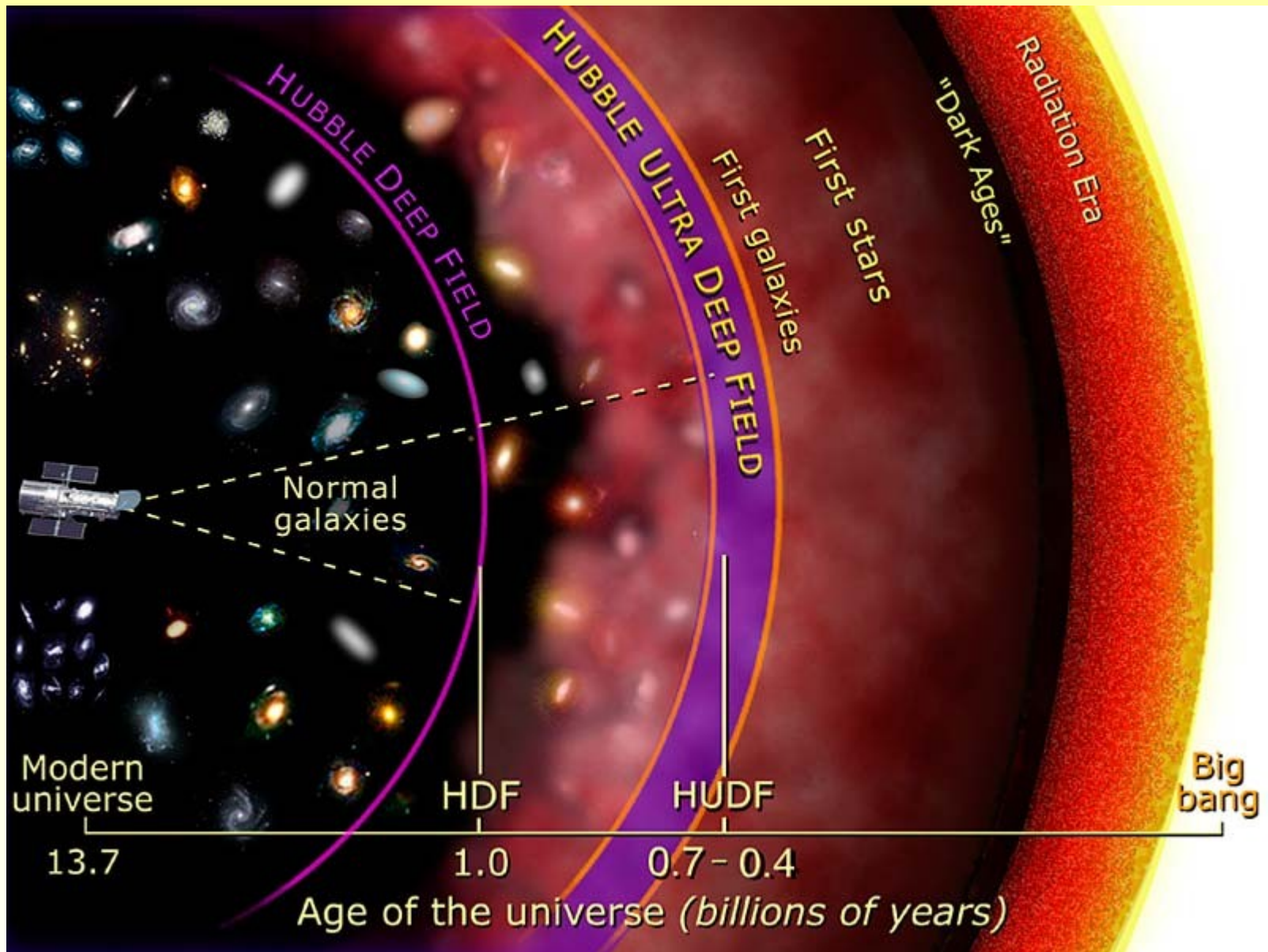
$$\frac{\Delta \lambda}{\lambda} = \frac{v}{c} = \frac{H_0 d}{c} \text{ (non-rel.)}$$

$$z = \sqrt{\frac{1 + v/c}{1 - v/c}} - 1$$

$$z + 1 = \frac{R_{obs}}{R_{emitted}}; R_i = \text{scale of universe}$$

Ver weg = lang geleden

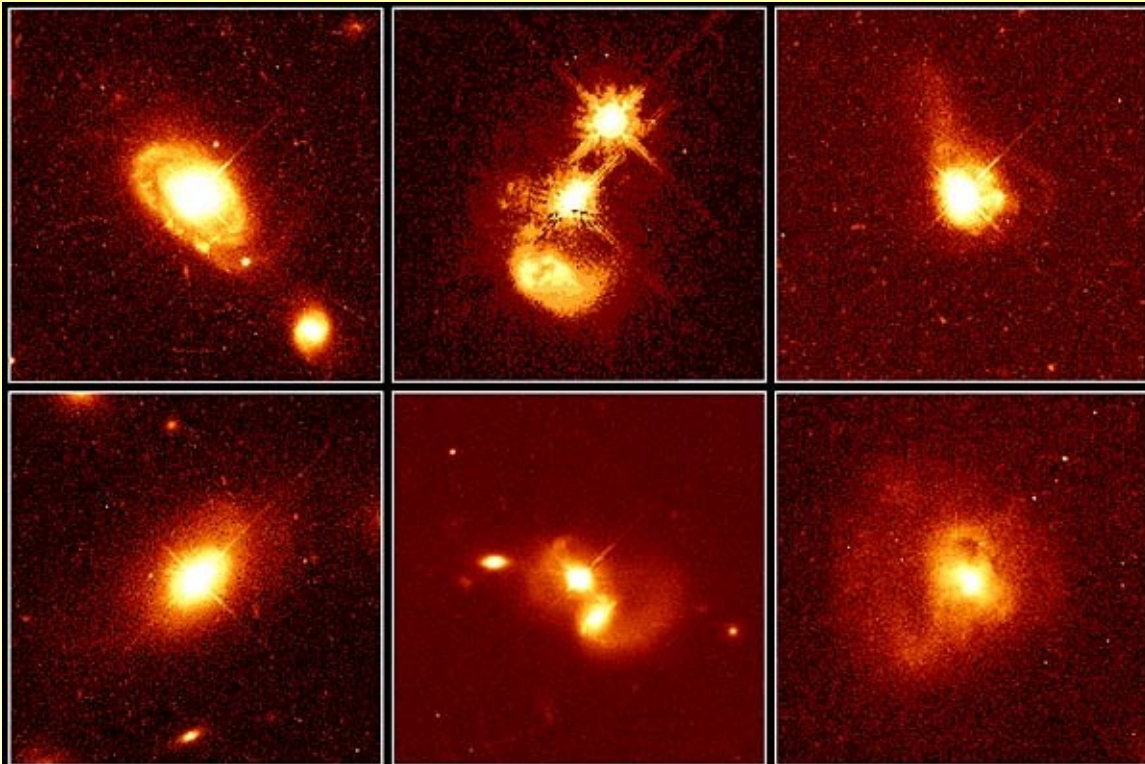

Ver weg = lang geleden

Quasars

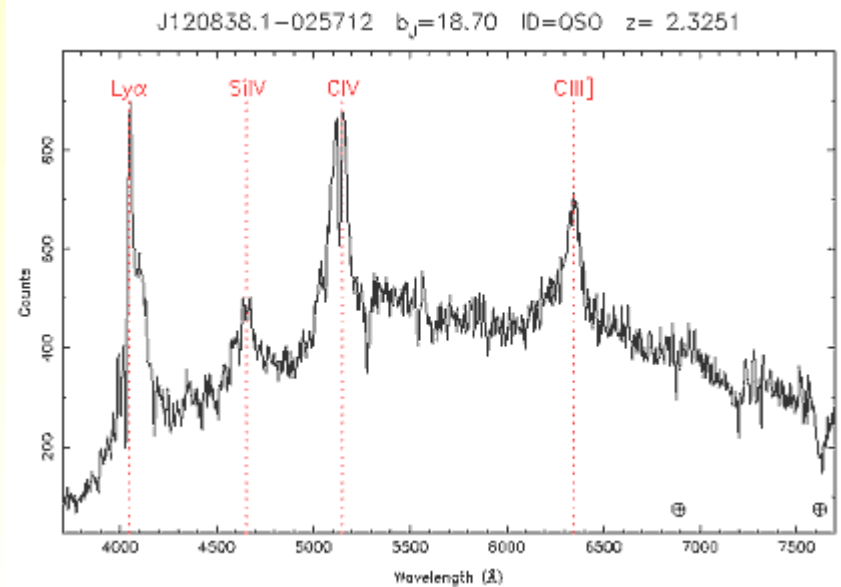
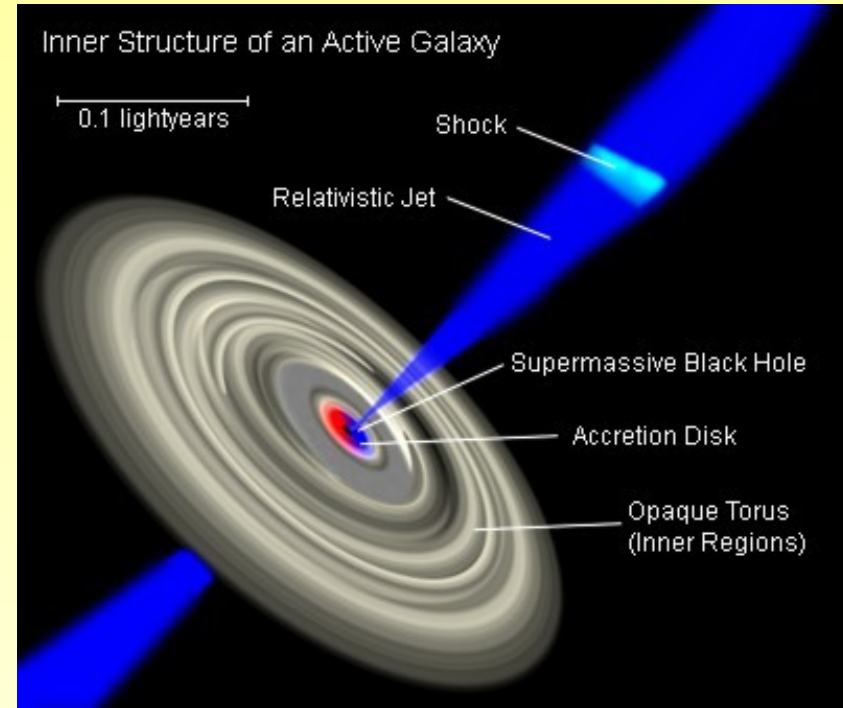

Quasar Host Galaxies

HST • WFPC2

PRC96-35a • ST ScI OPO • November 19, 1996

J. Bahcall (Institute for Advanced Study), M. Disney (University of Wales) and NASA

Quasar spectrum

Eerste sterren?

Wanneer onstonden de eerste sterren?

- Heelal na Oerknal aan het afkoelen.
- Alle normale materie nog maar ~ 50 K: neutraal
- Eerste sterren ontstaan rond $z=20$

Leidt tot reionisatie van het Heelal!

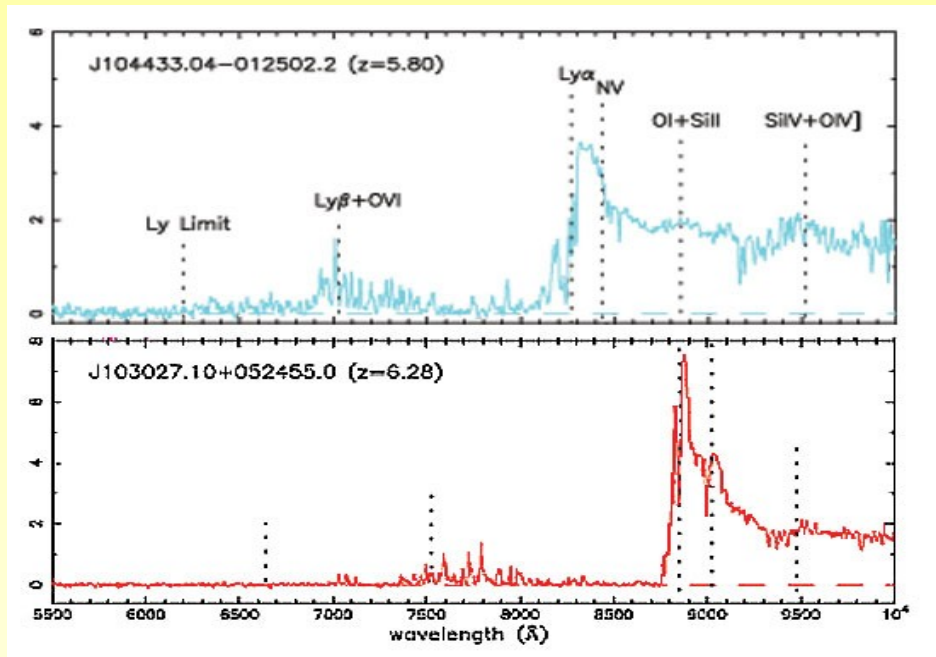
Dit is zichtbaar in spectra van ververwijderde quasars

Het *Gunn-Petersen* effect

Gunn-Petersen effect

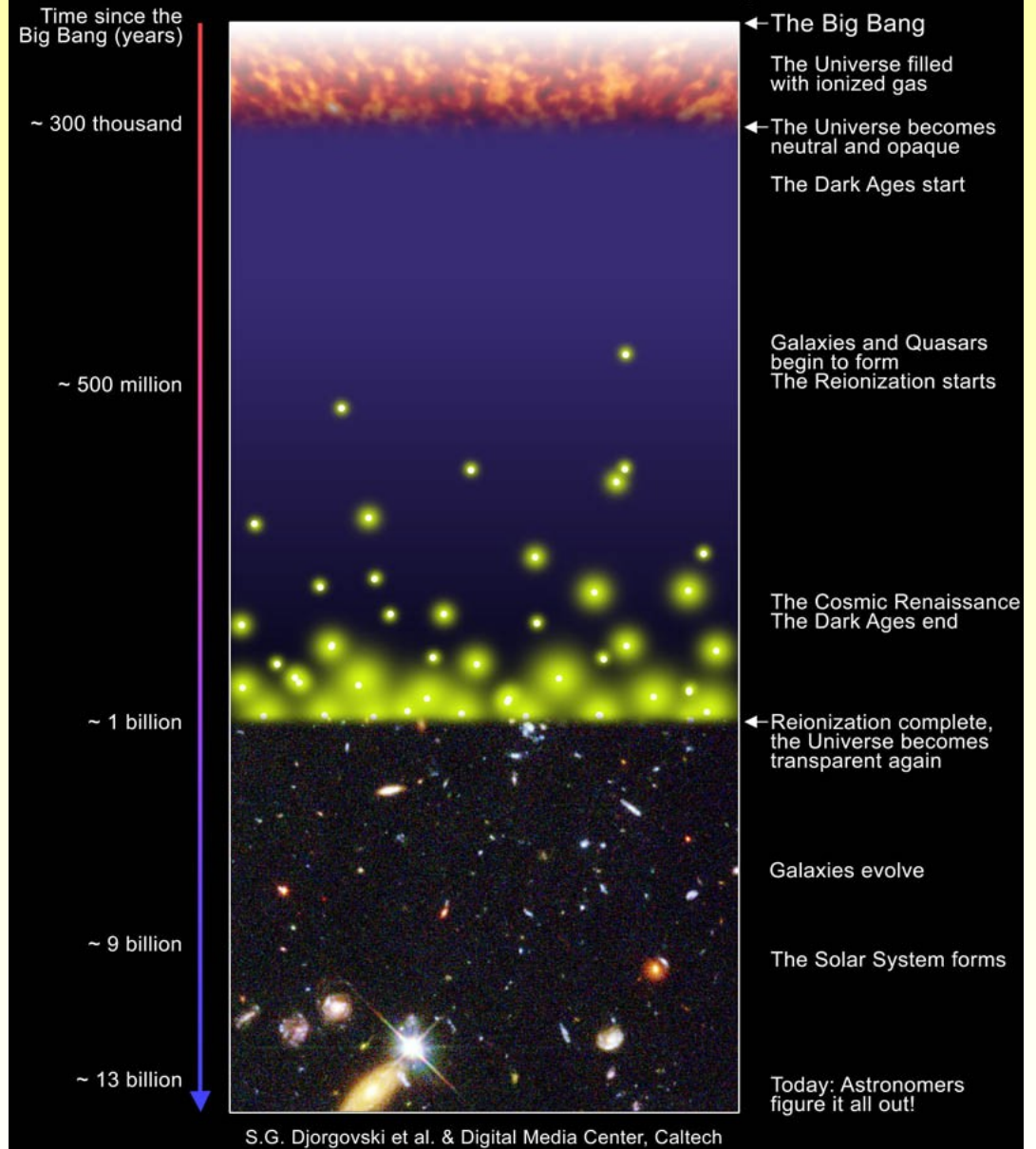
Roodverschuiving $z=6.28$:

$$R_{z=6.28} = 13.7\% R_{nu}$$

$$T_{z=6.28} = 0.9 \text{ Gyr}$$

What is the Reionization Era?

A Schematic Outline of the Cosmic History

Het verste (= eerste) object

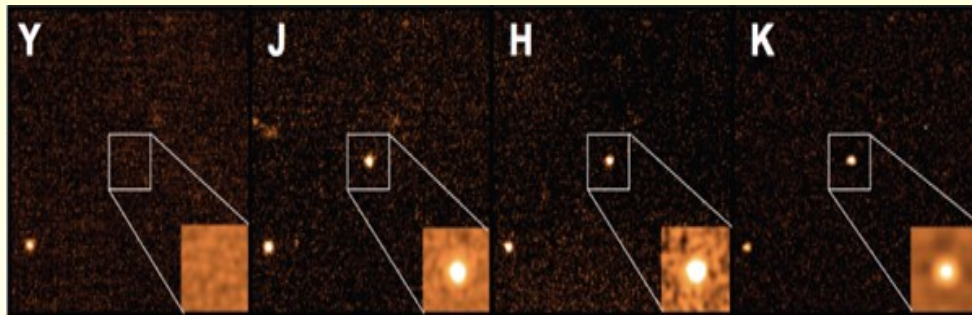
Huidige recordhouder is een *gamma-ray burst*

Dit is een zeer zware ster die aan het einde van zijn leven ontploft in een hypernova explosie.

GRB 090423

$z=8.2$

Tijd sinds de oerknal: 660 miljoen jaar.

Wanneer eerste sterren

Polarisatie in het microgolf-achtergrond signaal geeft aan dat de eerste sterren gevormd zijn rond $z=15$

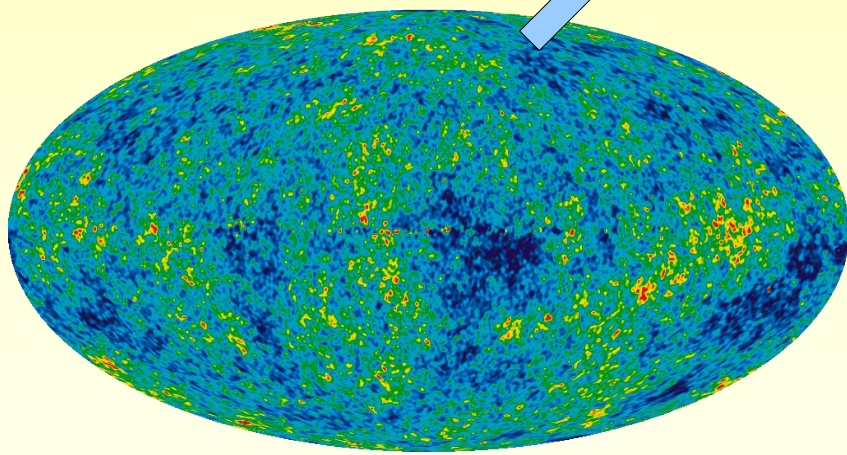
i.e. slechts 0.3 Gyr na de Oerknal

Grote vraag: kan structuur zo snel gevormd zijn?

Structuur v

Kunnen we de structuur in het Heelal zoals we die nu zien vormen uit de fluctuaties in de microgolfachtergrond?

-200 T(μ K) +200 WMAP 5-year

